

20250

T.C.
MARMARA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
YABANCI DİLLER EĞİTİMİ BÖLÜMÜ
İNGİLİZ DİLİ EĞİTİMİ ANABİLİM DALI

D.H. LAWRENCE'İN "FANNY AND ANNIE" ADLI KISA

DYKÜSÜNÜN FARKLI ELESTİRİ YÖNTEMLERİNE GÖRE

OKUNMASI

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Doç. Dr. NAZAN AKSOY

SİNAN OKAN ÇAVUŞ

İSTANBUL-1992

TC. YÜKSEKÖĞRETİM KURULU
DOKÜMANTASYON MERKEZİ

İÇİNDEKİLER

ÖNSÖZ

SAYFA

GİRİŞ: EDEBİYAT ELEŞTİRİSİ NEDİR?

I. BÖLÜM : MARXİST ELEŞTİRİ

I.1. Marxizm Nedir? -----	2
I.2. Marxist Edebiyat Eleştirisi -----	6
I.3. Marxist Eleştirinin Esere Uygulanması	
I.3.i. Yazarın Marxist Bakış Açısına Göre İncelenmesi -----	12
I.3.ii. Eleştiri Yönteminin Uygulanışı-----	14

II. BÖLÜM: FEMİNİST ELEŞTİRİ

II.1. Feminizm Nedir? -----	24
II.2. Feminist Edebiyat Eleştirisi-----	39
II.3. Feminist Eleştirinin Esere Uygulanması	
II.3.i. Yazarın Feminist Bakış Açısına Göre İncelenmesi -----	42
II.3.ii. Eleştiri Yönteminin Uygulanışı---	43

III. BÖLÜM:PSİKANALİTİK ELEŞTİRİ

III.1. Psikanalizm Nedir? -----	54
III.2. Psikanalist Edebiyat eleştirisi-----	63
III.3. Psikanalitik Eleştirinin Esere Uygulanması	
III.3.i. Yazarın Psikanalitik Bakış Açısına Göre İncelenmesi -----	66
III.3.ii. Eleştiri Yönteminin Uygulanışı---	68

SONUÇ ----- 72

ÖYKÜNÜN İNGİLİZCE METNİ ----- 74

KAYNAKÇA ----- 86

ÖNSÖZ

Yirminci yüzyılda felsefe, düşünce tarihi, dilbilim gibi insan bilimlerinde gelişen yeni arayışlar, yeni yöntemler felsefe-sanat, sanat-siyaset, sanat-ideoloji, sanat-bilim, sanat-yaşam kavram çiftleri arasındaki ilişkilerin yepyeni bir açıdan görülmesine ve daha farklı bir gözle yeniden değerlendirilmesine yol açmıştır. Bu gelişmeler edebiyat eleştirisini de geniş ölçüde etkilemiş, yirminci yüzyılda üzerinde en çok yazı yazılan ve tartışılan alanlardan biri durumuna getirmiştir.

Bu çalışmada, 20. yüzyıl İngiliz Edebiyatının yüzyıl başında yetiştirdiği en önemli yazarlardan biri olan David Herbert Lawrence'ın "Fanny and Annie" adlı kısa öyküsü, çağımızın önde gelen üç eleştirel yaklaşımı çerçevesinde incelenecektir. Burada amaç, hem bu yöntemleri ve dayandıkları felsefi temelleri kısaca özetleyerek tanıtmak, hem de metne uygulayarak kuramsal yaklaşımların uygulamadaki şekillenmesini göstermeye çalışmaktır.

Metne uygulanacak yöntemler sırasıyla Marxist Eleştiri, Feminist Eleştiri ve Psikanalitik Eleştiridir. Doğaldır ki, 20. yüzyılın önde gelen eleştirileri bu üç yöntemle sınırlı değildir. Bu çalışmada özellikle bu üç yöntemin kullanılmasının nedenleri şöyle sıralanabilir.

Lawrence, işçi sınıfından gelen ve eserlerinin çoğunda İngiltere'nin sanayileşmiş orta bölgesini arka plan olarak seçen bir yazardır. İncelenecek olan "Fanny and Annie" öyküsünde de olduğu gibi kahramanlarının bir kısmını bu işçi sınıfından seçen yazar, yüzyılımızda Marxist

eleştirmenlerin yoğun saldırısına uğramıştır. Bu eleştirmenlerin temelinde birleştikleri nokta, işçi sınıfından gelmesine ve işçilerin yaşam koşullarını eserlerine taşımasına rağmen Lawrence'ın 'işçi sınıfı sorunlarına' aslında hiç değinmediğidir. Marxist Eleştiri bu eleştirel yaklaşımların nesnellik ölçüsünün saptanabilmesi için seçilmiştir.

Öte yandan Lawrence, içinde bulunduğumuz yüzyılda kadın-erkek ilişkisi üzerinde en çok düşünen yazarlardan biridir ama ne var ki, çağımızın -Kate Millet başta olmak üzere- bir çok Feminist eleştirmeni tarafından sert saldırılara hedef olmuştur. Bu çalışmada Feminist Eleştirinin de seçilmesinin nedeni, Feminist eleştirmenleri Lawrence'a karşı kıskırtan şeyin ne olduğu, Lawrence'ın kadın kahramanlarına bakışının nasıl olduğu sorularının yanıtını, yetersiz de olsa, bulabilmektir.

Psikanalitik Eleştirinin seçilmesinin nedeni ise Lawrence'ın, insanı kuşatan toplumsal-tarihsel koşullardan çok, insanın iç dünyasına, psikolojik yaşantısına yönelen bir yazar olmasıdır.

Bu yöntemlerin seçilmesinde Lawrence üzerine yazılmış eleştirel malzemenin belirleyici bir rolü olmasına karşın asıl neden, Lawrence'ın metinlerinin bu üç yöntemi gerektirecek içeriklere sahip oluşudur.

Tezin son bölümünde bu eleştirel yöntemlerin her birinin, metnin çok yönlü anlam örgüsünü tüketmekte yetersiz kalışları gösterilmeye çalışılmıştır. Her bir eleştirel yöntem metne bir açıdan yaklaşmakta ve kendi bakış açısını bütünsel, kavrayıcı ve aydınlatıcı görmektedir. Oysa yazınsal metinler, tek bir bakış açısının sınırlı kalıplarına sığmayacak kadar zengin anlam alanları içerirler. Bu tezde varılmaya çalışılan sonuç ise edebiyat eleştirisinde eklektik yöntemlere yönelmek gerektiğidir.

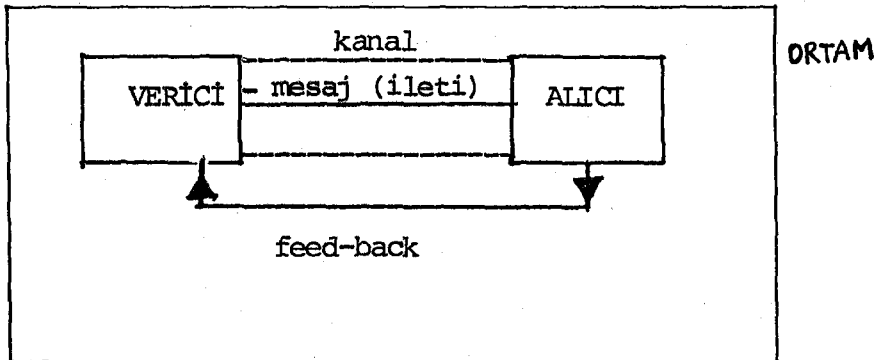
GİRİŞ

EDEBİYAT ELEŞTİRİSİ NEDİR?

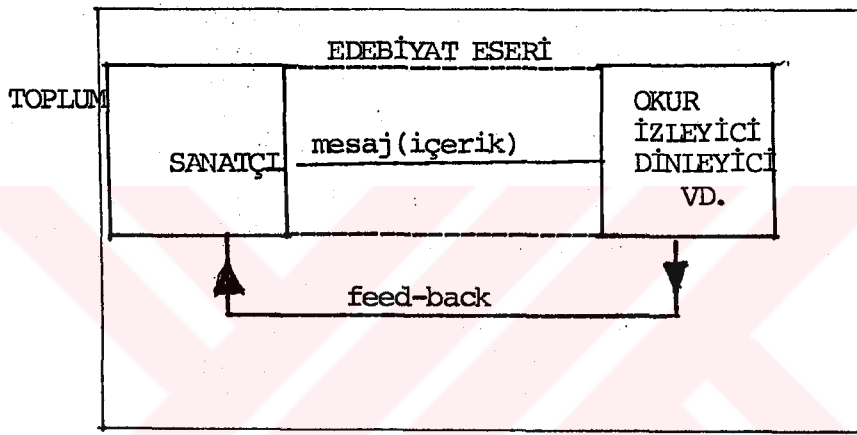
Edebiyat eleştirisinin ne olduğu sorusuna yanıt aramadan önce, edebiyatı da içine alan ve daha genel bir kavram olan sanatın ve sanatta eleştirinin ne olduğu sorusuna yanıt aramak daha doğru bir yaklaşım gibi görünmektedir.

Sanat nedir sorusuna verilen yanıtlar çağlar boyunca pek farklı biçimlerde karşımıza çıkmaktadır. Burada, edebiyat eleştirmeni I. A. Richards'ın edebi dil için getirdiği ayrımı genelleyerek sanat için uyarladığımızda kısaca ve çok genel olarak şunu söyleyebiliriz: "Sanat, yararlı olmayan, duyulara hitap ederek duygusal bir tepki yaratmaya yönelik her türlü ürettir." Edebiyat ise bu genel kavramın özel bir biçimidir. ve ayırıcı özelliği, duygusal tepkiyi yazılı metin aracılığıyla uyandırmaya çalışmasıdır. Diğer bir deyişle edebiyatın temel taşı yazılı metindir.

İşleyiş olarak genelde sanat, özelde edebiyat bir verici (sanatçı) ile alıcı (okur, izleyici/seyirci, dinleyici vd.) arasında geçen bir iletişim sürecine benzetilebilir. Genel iletişim kuramında alıcı ile verici arasındaki ilişki şu şekilde gösterilmektedir:

Edebiyat (ya da sanat) sözkonusu olduğunda vericinin yerini sanatçı (yazar, ressam, besteci vd.); alıcının yerini okur, izleyici/se-yirci, dinleyici vd.; kanalın yerini edebi/sanatsal formlar (roman, öy-kü, şiir, resim vd.); ortamın yerini ise sanatçının, alıcının ve sanat eserinin içinde bulunduğu toplum almaktadır. Buna göre iletişim şeması edebiyata uyarlandığında şöyle bir şema ortaya çıkmaktadır:

Asıl konumuz olan eleştiriyi bu şemaya yerleştirmemiz gerekirse en uygun yer, alıcının vericiden gelen mesaj karşısında gösterdiği duygusal/düşünsel tepkiyi gösteren feed-back aşamasıdır. Tek tek alıcıların gösterdiği tepkileri ortak özelliklerine göre ayırmak, mesaj ile tepki arasında sistemli bir bağ kurmak ya da alıcıda istenen tepkiyi uyandırabilmek için mesajın (ve/veya kanalın) aldığı ya da alması gereken biçimleri tespit etmek çabaları, sistemli eleştiri çalışmalarını doğurmuştur denebilir. Buna paralel olarak edebiyat eleştirileri kimi zaman betimleyici, kimi zaman açıklayıcı, kimi zaman da değerlendirici olabilmekte ve bu eleştirilerin merkezlerini ise kimi zaman yazar, kimi

zaman okur, kimi zaman eser (yazılı metin) ve kimi zaman da mesaj oluşturabilmektedir. Kimi bazı eleştiriler de yazar-okur-eser-toplum öğeleri arasındaki ilişkilere ağırlık vermektedir. Ama denilebilir ki, tüm edebiyat eleştirisi akımları 'yazın metninden yola çıkma gerekliliği' asgari müstereğinde birleşmektedirler.

Edebiyat eleştirilerinin bu farklı vurgulamalarını örneklemek gerekirse şunlar söylenebilir. Toplumcu gerçekçi eleştiride edebiyat eseri, dış dünyadaki gerçekliği başarıyla yansıtıp yansıtmadığına göre değerlendirilir. Tarihi-toplumsal eleştiride okurun geçmiş yüzyıllarda yazılmış bir eseri anlayabilmesi, tadına varabilmesi ve değerlendirebilmesi için eserin yazıldığı çağdaki koşullar, inançlar, dünya görüşü, sanat anlayışı ve gelenekler hakkında bilgi sahibi olması gerekir. Yeni eleştiri anlayışında ise okurun metnin ait olduğu dönem, akım, yazar hakkında bir şey bilip bilmemesi önemli değildir. Skolastik yargılardan kurtulup metinlerin 'kendilerine' dönmek gerekir. Yazın metnine Yeni Eleştiricilerden daha teknik bir biçimde yaklaşan ve metni toplumsal-tarihsel art alanından tümüyle soyutlanamayacak analiz yollarını açık bırakan Rus Biçimcilerine göre ise eleştirinin nesnesi içerik değil, edebiliktir.

Bu tezde inceleme konusu olarak seçilen eleştirilerden Marxist Eleştiri, dış dünyaya ve topluma dönük bir eleştiri olarak, yazın metninin dilsel yapısında değil, yansıttığı dünya görüşünün belirlediği yapısında odaklanmıştır. Sanatın, sanat türlerinin, akımlarının, üsluplarının ekonomik alt yapı ve sınıf çatışmalarıyla ilişkilerini belirterek, bunların nedenlerini ortaya koymaya çalışır.

Feminist Eleştiri, kadının ataerkil bir toplum içinde ezilmesinin sanat eserinde nasıl yansıdığını sorgular. Temelde esere yönelik bir eleştiri olmasına karşın (çünkü eninde sonunda eseri açıklamaya, metinde yer alan öğelerin anlamlarını araştırmaya, göstergeleri yorumlamaya çalışır), dış dünyada kadının ezilmişliğinin eserdeki yansımalarını araştırmakla dış dünyaya ve topluma yönelik eleştiriye de yakınlaşmaktadır.

Psikanalitik Eleştiri ise yazara yönelik bir eleştiri örneğidir. Freud'un bilinçaltı ile ilgili buluşlarına dayanan bu eleştiri yöntemi ni bazı eleştirmenler yazarın psikolojisini, bilinçaltı dünyasını, cinsel komplekslerini vb. ortaya çıkartmak için; bazıları bu buluşları yazarın eserlerini yorumlamak için kullanmış, yine bazıları da eserdeki kişilerin psikolojisini, davranışlarını açıklamak amacıyla bu kişilere uygulamışlardır.

Daha sonraki bölümlerde bu üç eleştiri yönteminin düşünsel ve kuramsal temelleri ile D.H. Lawrence'ın "Fanny and Annie" adlı kısa öyküsüne uygulanışı verilmeye çalışılacaktır.

I. BÖLÜM : MARXIST ELESTİRİ

I.1. Marxizm Nedir?

Ünlü Alman düşünürü Karl Marx'ın toplumsal olayları ekonomik olgularla açıklamaya çalışan görüşlerine dayanan Marxizm, bir edebiyat kuramı olmaktan önce bir ekonomi, tarih ve toplum kuramıdır.

Klasik Marxizm her türlü toplumsal olayın altında ekonomik bir nedenin yattığını savunur ve üretim araçlarının kontrolünü elinde tutan sınıfın (patronlar), yaşamak için çalışmak zorunda olan sınıfı (işçiler) sömürmesine dayanan Kapitalist toplum düzeninin eleştirel bir çözümlemesini sunmaya çalışır. Marx'ın Kapitalist Ekonomi görüşüne göre "ekonomiye baktığımızda yalnızca malların dolaşımını (circulation of commodities) görmemiz mümkündür. Ama ekonominin gerçekte nasıl işlediğini diyalektik bir yaklaşımla anlamaya çalıştığımızda görürüz ki, malların bu dolaşımı insanlar (işçiler ve patronlar) arasındaki ilişkilerin ideolojik bir temsilden başka bir şey değildir. İnsanlar bu ilişkileri, ideolojik bir şekilde, 'nesnelerin dolaşımı' olarak açıklarlar ve bu da, ilişkilerin üzerine kurulduğu sınıflararası çatışmaların bilincine varmalarını engeller."⁽¹⁾

Klasik Marxistlere göre sınıfsal çatışma, üretim araçlarının kontrolünü elinde tutan sınıfın, işçi sınıfının ürettiği artık değeri sömürmesinden ileri gelir. Artık değer ise Marxist terminolojide şöyle tanımlanmaktadır: "İş gücünün değeri, bir malı yeniden üretmek için gerekli

iş miktarı, diğer bir deyişle bir işçinin geçinebilmesi ve çocuklarına bakabilmesi için gerekli iş miktarı ile belirlenir. Fakat Kapitalist düzende bir gün boyunca kullanılan iş gücü, işçi ve ailesi için gereken iş gücünden daha fazlasını üretir. (...) İşçinin temel gereksinimlerini karşılayabilmesi için belli bir süre yeterlidir ama işçi, harcadığı emeğin karşılığını aldığı anda işi bırakamaz, üstelik daha fazla çalışmak durumunda kalır. Bu fazladan geçen süre içinde üretilenler artık değeri oluşturur ve bu değer işçiye değil patrona aittir." (2) Kapitalizmin gelişmesiyle sınıf mücadelesi daha ciddi boyutlara ulaşır. İnsanın, kendi yenilgisinin ya da yabancılaşmasının farkına vardığında, içinde bulunduğu durumun radikal bir dönüşümünü (transformation), bir devrimle gerçekleştirmesi mümkün olur. (3)

Klasik Marxizmin ekonomi görüşünde bahsi geçen ideoloji kavramı en genel ve gelişmiş biçimiyle "evrende insan doğasının bir açıklamasını, var olan toplumun belli bir görüş açısından eleştirisini iyi ve yasal sosyo-politik düzenin tarifini ve savunusunu teşkil eder." (4)

Oysa Marxist (ve aynı zamanda Hegel'ci) felsefede ideoloji terimi daha çok olumsuz bir anlamda kullanılmış, Marx'ın ve Hegel'in 'sahte bilinç (false consciousness)' diye adlandırdıkları kavram için kullandıkları bir kelime olmuştur. Hegel'e göre insanlar, tarihin birer oyuncadır. Anlayamadıkları güçler tarafından kendilerine verilen rolleri oynarlar. Tarihin anlamı onlardan gizlenmiştir. Hegel'in bu görüşüne karşı çıkan kimi Marxist eleştirmenler ise şu görüşleri ileri sürmüşlerdir: "Eğer birey-

ler, gerçekten de, edimleri dış güçler tarafından belirlenmiş birer kukladan başka bir şey değillerse, o halde politik ve diğer bazı durumları değiştirmeye ve iyileştirmeye çalışmak anlamsızdır. Bu anlamıyla ideoloji, insanların kendilerini kandırdıkları bir inançlar sistemidir; insanların, gerçekte olanın aksi bir biçimde düşünmeye yönelttikleri şeyleri açıklayan bir kuramdır. Bir 'sahte bilinçtir'.⁽⁵⁾

Bilgi Sosyolojisinin (sociology of knowledge) babası sayılan Alman bilim adamı Karl Mannheim'e göre ise ideoloji, gerçekliğin eksik bir kopyasıdır. "İnsan ancak amacına ve çıkarına uyan bir politik durumun belli yönlerini görür."⁽⁶⁾

Daha sonraları Althusser , ideolojinin bir bilinçlilik durumu değil, hayali bir tasarım olduğunu söylemiştir. "İnsanların varoluş koşulları onlara açık olmaz ve sonuçta onlar bu (olmayan) koşullarla olan ilişkilerini hayali bir biçimde yaşarlar. İdeoloji, insanların varlık koşullarının (olmayan) bütünlük ile olan ilişkilerini yaşadıkları bu hayali biçimliliğin bir tasarımıdır. İdeoloji bir 'bilinçlilik' değil, 'hayali' bir tasarımıdır."⁽⁷⁾

Bununla beraber Marxizm'de, özellikle de Marxist edebiyat anlayışında ideoloji kavramı yukarıdakilerden farklı bir biçimde ele alınmıştır. Doyurucu bir tanımın yapılamamasına karşın, "ideoloji, yaşantının dayandığı maddi (material) gerçekliğin karşısında, fikirlerin (ideas) ve yaşantının (experience) ortak bir temsilidir (representation). Toplumda ortak bir görüş birliği (consensus) kurmak için yönetici sınıf tarafından

empoze edilen değerler sistemi anlamında kullanılmak zorunda da değildir. Ne de bir 'sahte bilinçtir'.

Burada, durumu açıklığa kavuşturabilecek iki nokta vurgulanabilir. İlk olarak, Marxizm'de ideoloji daha nesnel bir bilgi türü ile kıyaslanma eğilimindedir. İkinci olarak, Marx, edebiyatı, felsefe, politika ve hukuk sistemiyle birlikte, açık bir şekilde ideolojik üst-yapıya ⁽⁸⁾ dahil eder. Burada ideolojinin, maddi gerçekliğin eksik bir kopyası olduğuna dair hiç bir anırtıma (suggestion) yoktur. Bununla birlikte Marx, ideolojik formlardaki değişimin, ekonomik üretimde gerçekleşen değişimler tarafından belirlenemeyeceğini vurgulamış ve sanatta -ideolojide- gerçekleşen değişimlerin sosyo-ekonomik tabandaki değişimlerle bir tutulamayacağını; sanatın gelişiminin, toplumsal gelişimden, dolayısıyla maddi temelden bağımsız olduğunu ileri sürmüştür.

I.2. Marxist Edebiyat Eleştirisi

Daha önce de belirtildiği gibi temelde sosyo-ekonomik bir kuram olan Marxizmin edebiyata bakışı bu özelliğini yansıtmaktadır ve Marxist edebiyat anlayışında şu iki temel kavram geniş yer tutmaktadır: Gerçekçilik ve Yansıtma. Bu iki kavramın birleşimi Marxist edebiyat anlayışının bir özeti gibidir: 'Bir edebiyat eseri dış dünyadaki gerçekliği yansıtmalıdır.'

Marxist düşünür ve kuramcılarının arasında oldukça önemli bir yeri olan ünlü Macar yazar ve edebiyat eleştirmeni György Lukács (1885-1971) gerçekçilik kavramını iki kısımda ele almıştır: 'Eleştirel Gerçekçilik' ve 'Toplumcu Gerçekçilik'. Kısaca açıklamak gerekirse Eleştirel Gerçekçilik toplumsal olayları ve insan ilişkilerini dışarıdan bakarak 'betimlemeye (description)'; Toplumcu Gerçekçilik ise toplumsal olayları, sınıfsal ilişkileri -daha doğrusu, çelişkileri- içeriden bakarak, olayların bir parçasıymış gibi 'anlatmaya (narration)' dayanmaktadır. 1848'deki işçi hareketlerine kadar yazarlar ve eleştirmenler tarih sürecinin içinde, bu süreci anlama ve anlatmaya çabalayan etkin katılımcılardı. Daha sonraki dönemde, "insan yaşantısının içsel şiirinin kapitalist düzyazının egemenliği karşısında yenik düşmesi, toplumsal yaşantının gitgide daha acımasız hale gelmesi, insanlığın öz değerlerini yitirmesi" ⁽⁹⁾ gibi nesnel gerçeklerin de gösterdiği gibi Kapitalizmin iyice gelişmesi sonucu, yazarlar birer gözlemci, sistemin maaşlı birer elemanı haline geldiler ve dış dünyayı sadece betimlemekle yetindiler. ⁽¹⁰⁾ Balzac ve Dickens gibi anlatımcı yazarlar, 19. yüzyılın ikinci yarısında burjuva toplumunun geçirdiği ge-

çirdiği gelişim sürecini etkin bir şekilde yaşamışlardı ve kapitalist iş bölümüne göre uzmanlaşmış yazar değillerdi. Diğer yandan Flaubert ve Zola gibi betimleyici yazarlar 1848'den sonra, burjuva toplumu tam olarak kurulduğu zamanlarda yazmaya başlamışlardı ve içinde buldukları duruma karşı çıkışları onları, toplumlarının eleştirel birer gözlemcisi olmaya itmişti. Her ikisi de kapitalist pazarda birbirleri ile yarışmaya zorlanan profesyonel yazarlardı. (11)

Eleştirel ve Toplumcu Gerçekçilik arasındaki farkı ortaya koyduktan sonra Lukács, Toplumcu Gerçekçiliğin, Eleştirel Gerçekçiliğe oranla daha başarılı olduğunu çünkü, Marx'ın tarih felsefesine uygun bir şekilde, Toplumcu Gerçekçiliğin "bütün güçlerini yepyeni bir geleceği kurmaya adanmış, ruh ve ahlak yapıları bu özellikleriyle belirlenen insanları içeriden yansıtma yeteneğine" sahip olduğunu söyler. (12)

Marx'ın Edebiyat Eleştirisinde ikinci önemli kavram olan yansıtma ise, natüralizmde (doğalcılık) görüldüğü şekliyle insanların beş duyu-ları ile algılayabildiklerini edebiyat eseri aracılığı ile diğer insanlara aktarmak (beş duyu gerçekçiliği), görüldüğü kadarıyla dış dünyada olan biteni veya insan ilişkilerini yansıtmak değil, onların altında yatan 'dialektik bir şekle sahip olan toplumsal ve tarihsel özü' yansıtmak anlamında kullanılmaktadır.

Lukács, edebiyat eserinin bu 'özü' yansıtma işlevi içinde şu üç özelliği vurgulamıştır: a) Biçim (form), b) Doğruluk (correctness), c) Örnekleyicilik (typicality).

a) Biçim: Lukács'ın biçim anlayışı, Rus Biçimcilerinin, bir metindeki planların (devices) bileşkesi olarak açıkladıkları biçim anlayışından farklı olarak, "(...) bir eserdeki anlatı zamanı (narrative time) ve kahramanlar ile durumların karşılıklı ilişkileri gibi teknik özelliklerden doğan, daha çok içeriğe verilen estetik bir şekildir (shape)." (13)

b) Doğruluk: Bir edebiyat eserinin gerçekliği yansıtmada başarılı ya da başarısız oluşu, eserin gerçekliği doğru yansıttıp yansıtmadığına bağlıdır. "Gerçeğin doğru bir şekilde yansıtılmasına başka hiç bir estetikte, Marxizmde olduğu kadar önemli bir yer verilmez. (...) Marxistler için toplumsuluğa yönelen yol, tarihin gelişimi ile özdeştir. Bu gelişimi hızlandırmada, engellemede ya da saptırmada görevi olmayan hiç bir öznel veya nesnel olay yoktur. Bunların doğru bir şekilde bilinmesi, düşünen toplumsular için çok önemlidir. Öyle ki, bu durumda gerçekliğin yanlış herhangi bir yansıması -yazarın öznel amacı ne olursa olsun-, Kapitalizmin Marxist eleştirisine bir katkı, toplumsuluğu kurma yolunda atılmış olumlu bir adımdır." (14) Doğru biçim ise, 'gerçekliği en nesnel şekilde yansıtan' (15) biçimdir.

c) Örnekleme: Lukács'a göre örnek (type), 'sadece istatistiksel bir ortalama değil, tarihin genel akışı ile bir takım eşsiz (unique) bireysel özellikleri, farklılaştırıcı (distinctive) bir tikelikte (particularity/Besonderheit) birleştiren bir edebi eserdeki kişilik ya da durumdur.' (16) Günlük yaşamda olanı biteni ayrıntıları ile yansıtmak hatalı bir yansıma olduğu kadar, olanaksızdır da. O halde toplumsal gerçekliğin

'özünü' en iyi yansıtabilecek örneklerin seçilip aktarılması gereklidir. Bu örneklerin, diğer bir deyişle, "eserde yer alacak kişilerin, olayların ve durumların tipik olması gerekir ki, toplumsal gerçekliği (doğru bir şekilde) yansıtabilsinler."⁽¹⁷⁾

Yazarın tipik olanı seçip, doğru bir biçimde aktarabilmesi için her şeyden önce toplumsal gerçekliğin özünü çok iyi kavramış ve sağlam bir dünya görüşü (Weltanschauung/world view) oluşturmuş olması gerekmektedir. "(...) Önemli olan, biçimsel anlamda anlatım teknikleri arasındaki ayrımlar değil, yazarın eserinin temelinde yatan dünya görüşü, ideoloji ya da Weltanschauung'dur."⁽¹⁸⁾ Eserin başarısı ya da başarısızlığı da bu dünya görüşünün doğru olup olmadığına bağlıdır çünkü, yanlış bir dünya görüşüne sahip bir yazar, eserindeki tipik kişi ya da durumları bu yanlış görüşe göre seçecek, dolayısıyla asıl gerçeklik yanlış yansıtılmış olacaktır. Örnekleme gerekirse, James Joyce ve Virginia Woolfe'un da dahil olduğu yenilikçi edebiyat akımı bireyin yalnızlığı, toplumsal ve tarihsel çevresinden soyutlanmışlığı, yaşamın anlamsızlığı, insanın dünyaya atılmışlığı gibi toplumcu görüşe göre yanlış bir dünya görüşünden yola çıktığı için asıl gerçekliği yansıtmada başarısız sayılmaktadır. Bunun nedeni olarak da insanın toplumsal bir varlık oluşu, dolayısıyla da çevresinden ayrı tutlamayacağı görüşü ileri sürülmüştür. Lukács'a göre "(...) İnsan 'zoon politikondur' (toplumsal hayvan). Aristoteles'in bu yargısı bütün büyük gerçekçi edebiyat için geçerlidir. Achilleus ile Werther, Oedipus ile Tom Jones, Antigone ile Anna Karenina: Bunların her birinin bireysel varoluşu -Hegel'in deyişiyle 'sein an sich'i-, günümüzde daha yaygın bir

deyimle 'ontolojik varlıkları', toplumsal ve tarihsel çevrelerinden ayırt edilemez. Bu kişilerin insan olarak anlamları, kendilerinin özgül bireysellikleri, içinde yaratılmış oldukları ortamdaki ayrılamaz.

İleri gelen yenilikçi yazarların eserlerindeki insan anlayışını belirleyen varlıkbilimsel görüş ise bunun tam tersidir. Bu yazarlara göre insan doğuştan yalnız, toplum dışı, başka insanlarla ilişki kurmayı başaramayan bir varlıktır. (...) Bunların yalnızlığı evrensel bir 'insanlık yazgısı' değil, özgül bir toplumsal yazgıdır." (19)

Ne var ki, yenilikçi edebiyatı hepten yanlış saymak pek de doğru bir tutum olmasa gerek çünkü günümüz burjuva yazarlarının karamsarlıkları ve bunalımları, Kapitalist düzenin bozucu, insani değerlerden uzaklaştırıcı etkilerini -dolaylı da olsa- yansıtmakta, en azından okuyana kahramanların içinde buldukları düzen hakkında bir fikir verebilmektedir.

Edebiyatın dış gerçekliği yansıttığı düşüncesi üzerine kurulu bu kuram, uzunca bir süre etkisini ve geçerliliğini korumasına rağmen bazı konularda eleştirilere maruz kalmıştır. Bu eleştiriler, kabaca şu konular etrafında yoğunlaşmıştır:

İlk olarak, bu kuramın genel bir edebiyat kuramı olmaktan çok, özellikle roman üzerine kurulu bir 'gerçekçi edebiyat' kuramı olduğu söylenmiştir. (20)

İkinci olarak bu kuramın tanımlayıcı (descriptive) değil, eserleri gerçekçi olmaları ya da olmamalarına göre ayıran, değerlendirmeci

(21)
(evaluative) bir kuram olduğu belirtilmiştir.

Üçüncü olarak, dil ile ilgilenmeyen bir kuram olduğu ileri sürülmüştür. Lukács, dil ile, yalnızca bir işlev ya da daha üst formların (örneğin, karakter veya tür -genre-) bir aracısı olarak ilgilenir. Diğer bir deyişle dili, edebiyat eserinin malzemesi olarak değil, pek net olmayan (22) bu formların açık seçik ve anlaşılır bir aktarım aracı olarak görür.

Dördüncü olarak da, bu kuramın yazara gereken önemi vermediği ileri sürülmüştür çünkü bu kuram, dikkatleri yazardan uzaklaştırıp, eserde dış dünyanın yansıtılıp yansıtılmadığına yöneltme eğilimindedir. Bununla beraber yansıtma kuramı yazarın yaratıcı varlığını inkar etmez ve çoğu yerde, gerçekleştirilen doğru yansıtımların, yazarın sanatsal büyüklüğünün bir işareti olduğunu söyler. (23)

Bir edebiyat eserinin özünün, o eserin biçimini belirlediği, yaşamın durağan değil devingen ve değişken olduğu, dolayısıyla özün de devamlı değiştiği kabul edilirse, değişen bu özü aktarmak için yeni ve farklı yöntemlerin kullanılması gerektiği açıktır. Lukács'ın yansıtma kuramı, toplumsal bakış açısına göre, pek çok yönden tam ve yeterli gibi görünse de, doğal olarak, açıklamakta yetersiz kaldığı ya da eksik bıraktığı bazı noktaların olduğu söylenebilir. Gerek bu 'boşlukların' doldurulması, gerekse değişen yeni özün aktarılabilmesi amacıyla pek çok yeni toplumsal edebiyat kuramları üretilmektedir.

I.3. Marxist Eleştirinin Esere Uygulanması

I.3.i. Yazarı Marxist Bakış Açısına Göre İncelenmesi

11 Eylül 1885'de İngiltere'nin Nottinghamshire bölgesindeki Eastwood adlı bir madenci köyünde dünyaya gelen David Herbert Lawrence'ın çocukluğu ve ilk gençlik yılları maden işçileri arasında geçmiştir. Buna rağmen, madencilere özgü yaşam biçimini hiç bir zaman benimseyemeyen Lawrence, çevresinde görgülü insanlar, kibar davranışlar görmek isteyen hırslı bir kadın olan annesinin etkisi altında kalmıştır. Annesinin Lawrence'a aşırı düşkünlüğü, Lawrence'ın da annesine olan güçlü bağlılığı yaşamını derinden etkilemiş, bu durum o'nun edebiyatçı kişiliğinde derin izler bırakmıştır.

Lawrence, annesinin de etkisiyle, babasına, genelde maden işçilerine hoşnutsuzluk -hatta başlarda tiksinti- ile yaklaşmaktayken İngiltere'de ve dünyada köklü toplumsal değişimler yaşanmaktaydı. Sanayileşme geliyor, kapitalizmin kendine özgü işleyişi sanayileşmekte olan ülkelerde gittikçe güçleniyor, toplumsal sınıflar arasındaki farklar ve gelişmeler belirginleşiyordu.

Bu durumda, toplumcu yaklaşımla bakıldığında, Lawrence'ın, eserlerinde içinde bulunduğu toplumu ve sınıfsal çelişkileri yansıtması beklenirdi denebilir. Oysa Lawrence, sınıfsal çelişkilerden çok, bireyin yazgısını ve kadın ile erkek arasındaki ezeli çekişmeyi işlemiştir. Bunun bir nedeni belki, Lawrence'ın -her ne kadar işçi sınıfından gelse de- yetiştiği aile ortamı olabilir. Daha önce de belirtildiği gibi, annesine karşı

duyduğu yoğun sevgi ve nevrotik denebilecek bağıllık, babasına karşı başlarda duyduğu nefret ve acıma, bunların yanısıra annesinin psikolojik baskısı Lawrence'ı toplumsal sorunlardan çok bireysel sorunlarla, kadın-erkek ilişkileriyle, kadınıla erkeğin toplumsal rolleri dışında yüklenmeleri rollerle ilgilenmeye yöneltmiştir demek olası gibi görünmektedir.

Bununla birlikte, Lawrence'ın bu beklentiyi boşa çıkardığı da söylenemez çünkü, her ne kadar doğrudan doğruya sınıf sorunsalı ile uğraşmamış olursa olsun, 'sanayileşmiş' bir toplumda ezilen ve doğal yaşantısından uzaklaştırılan bireyi ele almış, gittikçe mekanikleşen toplumda ve insan ilişkilerinde doğal yaşantıya duyduğu özlemi dile getirmiştir.

Bu özelliğiyle Lawrence, ortak bir dünyayı anlatan, gerçekçi ve materyalist özellikli, akılcılığa ve nesnelliğe önem veren 19. yüzyıl romanından ayrıldığı kadar modern romandan da ayrılmaktadır. Gerek Lawrence, gerek Modernistler (örneğin, Joyce, Kafka vd.), sanayileşen toplum karşısında yalnızlaşan bireyin yazgısını işleseler de, Lawrence, eserlerindeki tarihsel boyutun varlığı ile Modernistlerden ayrılmaktadır. Oysa Modernist eserlerdeki olaylar tarihsel süreçten soyutlanmış, neredeyse zamansız ve mekansız denebilecek boyutlarda ele alınmıştır.

Yine toplumcu edebiyatla ilişkisine dönmek gerekirse denebilir ki, Lawrence'ın dünya görüşü (Weltanschauung), toplumcu bakış açısına göre eksik ve hatalı bir dünya görüşüdür. Lawrence'a göre toplum, yalnız, toplumsal idealleri olmayan, davranışları bir takım cinsel dürtüler ve etkileşimlerle belirlenmiş, kadınlar ve erkeklerden oluşan bireyler top-

luluğudur. Temel sorunsalı emeğin sömürsü değildir. Toplumcu görüşte ise toplum, ekonomik bir üretim toplumdur ve sınıflardan oluşmuştur. Bireylerin kişisel özellikleri, genel amaca ve toplumsal ideallere uymadığı sürece önemsenmez. Sınıfların birbirleri ile olan sömürme-sömürülme ilişkileri ön plandadır ve eserin asıl önemi yüksek toplumsal ideallere uygun olup olmamasından gelir.

Nitekim bütün kısa öykülerinde olduğu gibi "Fanny and Annie"de de küçük sanayi kasabası, maden ocakları, bu ocaklarda çalışan insanlar bir arka plan oluşturmaktan öteye gitmezler. Kahramanların toplumsal yaşantıdan doğan sorunları ön plana çıkmaz. Bir anlamda toplumsal ve tarihsel ufkun ötesinde kadın ve erkek vardır.

I.3.ii. Eleştiri Yönteminin Esere Uygulanışı

Eleştiri yönteminin esere uygulanması sürecinde ağırlığı, bu eleştiri alanında isim yapmış ve geçerliliğini uzunca bir süre korumuş kuramcı Lukács'ın görüş ve uygulamalarına vermek hem yer, hem zaman, hem de bütünlük bakımından daha uygun gibi görünmektedir.

Bu durumda karşımıza, toplumcu bakış açısına göre, eserde aranması gereken şu beş özellik çıkmaktadır:

- i. Tarihsellik
- ii. Yansıtma (reflection)
- iii. Sınıf ilişkileri (class relations)
- iv. Örnekleyicilik (typicality)
- v. Dünya Görüşü (Weltanschauung)

i. Tarihsellik: Lawrence'ın diğer eserlerinde olduğu gibi "Fanny and Annie" adlı kısa öylüsünde de bir tarihsellik göze çarpmaktadır. Diğer bir deyişle, öyküdeki olaylar belirli bir tarihsel dönemde geçmekte, bu tarihsellikten soyutlandıkları anda önemlerini ve ifade ettikleri anlamlarını yitirmektedirler. Öykünün baş kişileri Fanny ile Harry arasında geçen olaylar 20. yüzyıl başlarında geçmektedir. İngiltere'nin büyük bir değişim içinde olduğu dönemlerdir. Aristokrasi son günlerini yaşamakta, sanayileşmiş toplum düzeni eski düzenin yerini almaktadır. İnsanlar artık toprak sahibi lordların malikaneleri etrafında değil, madenlerin, fabrikaların ve diğer endüstriyel üretim merkezlerinin etrafında kuruluveren "küçük çirkin kasabalarda" toplanmaktadır. İşte Fanny'nin Harry ile evlenmek üzere döndüğü kasaba da böyle bir kasabadır:

"(...) tepenin üzerindeki küçük çirkin kasaba (s.76); fırın bacalarından çıkıp, kenardaki tren istasyonunda bekleyen başıboş işçi kalabalığını aydınlatarak göğe yükselen kızıl alevin çırpınışları (s.74); Dökümevinden, dövülen demirin ürkünç ve büyük gürültüsü, ağır ama insanı çileden çıkaracak aralıklarla geliyordu. (s.75)"

Ne var ki bu tarihsellik, toplumcu görüşe uygun bir tarihsellik değildir. (Kaldı ki, yalnızca öykünün asıl olayı, yani Fanny ve Harry arasındaki ilişki ele alındığında bu tarihsellik de ortadan kalkmaktadır çünkü bu ilişki herhangi bir başka zamanda da geçebilirdi.) Toplumcu tarih anlayışına göre, daha önce de belirtildiği gibi, bir eser, toplumların ilkel köleci toplumdaki sosyalist topluma kadarki gelişimine uygun bir yapı-

da olmalıdır. Bu öykü, kapitalist toplum aşamasında yazıldığına göre, kapitalizmin insanları kendi emeğine yabancılaştırıcı, sömürücü, çıkarıcı uygulamalarını, sınıfsal çatışmaları yansıtmalı; kapitalizmin çöküşünü, deyim yerindeyse 'muştulamalıydı'. Oysa öyküde ne sınıfsal çatışmalar, ne işçi sınıfının sömürülmesi, ne de kapitalist düzenin olumsuzlanması yer almaktadır. Her ne kadar öykünün arka planını (back ground) oluşturan birtakım olay ve betimlemelerden kasabanın bir madenci kasabası olduğu, Harry'nin işçi sınıfından geldiği, işçilerin ise güç koşullar altında yaşadıkları, eğitimsizlikleri çıkarsanabilse bile öykünün ana örgüsünün bu sorunsallar üzerine kurulmamış olduğu açıktır.

ii. Yansıtma: Toplumcu edebiyat anlayışındaki "edebiyat, görülen olaylar ve insan ilişkilerinin altında yatan 'diyalektik bir şekle sahip toplumsal ve tarihsel özü' yansıtmalıdır" düşüncesine göre, "Fanny and Annie" adlı öykünün bu özü yansıtmada başarısız olduğu, daha doğrusu zaten böyle bir savı olmadığı için doğrudan doğruya bu öz yansıtma işlemini değerlendirmenin doğru olmayacağı söylenebilir. Bunun bir nedeni, öykünün temel sorunsalının sınıflar arası çelişki ve çatışmanın -kısaca toplumsal düzenin- yansıtılması olmaması, diğer bir nedeni de öykünün konusunun toplumsal olmaktan çok bireysel ağırlıklı olması denebilir.

Bundan dolayı öykünün genelinden çıkan gerçeklik, toplumcu görüşteki gerçeklik anlayışına uymamakta; işçi sınıfının yoksulluğu, emeğin sömürülmesi gibi 'toplumsal gerçekler' Fanny'nin tutkuları, sınıf atlama isteği, kişisel sorunları, Fanny ile Harry arasındaki kültürel ve kişisel

uyumsuzluk gibi modernist denebilecek sorunsalların ardında yitip gitmektedir.

Kaldı ki, öykünün anlatım tekniği de Lukács'ın getirdiği ayırma göre, toplumsal gerçekliği doğru bir biçimde yansıtamayacak bir tekniktir. Öykü, büyük ölçüde betimleyici özellikte yazılmıştır. Yazar olayların içinde ve olayların bir parçasıymış gibi değil, dışarıda, uzakta, her şeyi gören ve bilen (God writer), olayları görüldüğü kadarıyla aktaran ve yorumlayan biri gibi davranmıştır: "Dickens ve Balzac'ın aksine Lawrence, toplumdaki gelişim sürecinin ne direkt olarak içinde bulunmuş, ne de bu süreçte etkin bir rol almıştır. Döneminin en önemli toplumsal olayına, I. Dünya Savaşına, katılmamış, yetişkin yaşamının büyük kısmında ise, köktenci bir tutumla reddettiği toplumun ve kültürün sert bir eleştirel gözlemcisi olmuştur." (25) (Ayrıca bkz. 6-7) Bu durumda ise olayların altında yatan toplumsal özün doğru bir biçimde yansıtılması başari- lamamıştır diyebiliriz. Aynı şekilde, Marxist edebiyat eleştirmenlerinden Steve Giles, 1848 devriminden sonraki roman geleneğine ilişkin şunları söylemektedir: "Roman anlatımcı ilkeleri de bünyesinde toplayarak büyük epik geleneği sürdürmek yerine, betimleyici, dolayısıyla toplumun gerçek doğasını yansıtamaz hale gelmiştir." (26)

iii. Sınıf İlişkileri: Öyküdeki sınıfsal ilişkileri sorgulamadan önce, sınıfların varlığının ve farklılıklarının ne derece belirgin olduğu sorusuna yanıt aramak daha doğru bir yöntem gibi görünmektedir.

Lawrence'ın edebiyat anlayışında sınıflardan çok, dahil olduk-

ları sınıflar pek önemli olmayan bireyler ve bu bireylerin kimi zaman mistik denebilecek boyutlara varan ilişkileri ön plandadır. Buna paralel olarak Fanny and Annie adlı kısa öyküsünde de Lawrence, "kadın" ve "erkek" bireylerin ilişkilerini yazgı, kişisel tutkular gibi pek de toplumcu olmayan nosyonlar etrafında, bireylerin üyesi oldukları sınıfların varlığından bağımsız olarak aktarmıştır. Bundan dolayıdır ki, kahramanların yaşantılarında ve eylemlerinde sınıflarının ne derece etkisi ve rolü olduğu olduğu anlaşılamamaktadır. Örneğe, Harry işçi sınıfından gelme, toplumcu terminolojide 'proleter' bir insan olmasına karşın davranışları, giyimi ve kişiliği pek de kendi sınıfına özgü gibi görünmemektedir.

" Hep aynı; çatık kaşları, sıradan şapkası, boynundaki kırmızı siyah boyun bağı ile hep aynı. Onu karşılamak için bir yakalık bile takmamıştı! (s.74); Son derece sıradan niteliklere sahip bir döküm işçisiydi. Otuziki yaşındaydı ama yirmi paundu bir araya getirmemişti. Fanny evi kendisi geçindirmek zorunda kalabilirdi. Bu durum Harry'nin umurunda bile değildi. Hiç bir kişisel girişimi yoktu. Kötü alışkanlıkları da yoktu görüldüğü kadar. Kayıtsızdı. Eline geçeni harcıyordu ve umursamıyordu. Yine de mutlu görünmüyordu. (s.77)"

Diğer taraftan Fanny gerek giyimi ile, gerek tutkularıyla, gerekse kendi insanlarına karşı duyduğu hoşnutsuzlukla hem kişisel hem sınıfsal farklılıklarını ortaya koymaktadır:

"Orada, maden fırınlarının altındaki bakımsız küçük istasyonda

iyi dikilmiş giysisi ve gri kadifeden geniş şapkasıyla, uzun boylu ve farklı duruyordu. Harry, valizlerle birlikte küçük çirkin trenden yuvarlanırcasına çıkarken, o, gri eldivenli ellerinde şemsiyesini, boncuklu anahtarlığını ve küçük bir deri çantayı taşımaktaydı. (s.74); Tutkulu bir kadın -korkulması gereken bir kadın. Öylesi mağrur ve öylesi içten içe vahşi. Vahşi bir soydan geliyordu. (s.76); Böylesine karşı çıktığı şey, o'nun (Harry'nin) hiç bir tutkusunun olmamasıydı. (s.77); (...) İğrençti de; Harry üstün gelebilirdi, inatla ve ısrarla o'nu geriye, sıradan insanların tam içine çekebilirdi: Yazgı, adi bir yazgı. (s.80)"

Bunlardan çıkarılabildiği kadarıyla Fanny, daha önce de belirtildiği gibi, belki duygusal yaşamındaki ümitsiz boşluktan kurtulmak, belki, daha yakın bir olasılıkla, tutkularının da itkisiyle sınıf atlayabilmek ve daha iyi bir yaşam kurabilmek amacıyla zengin bir ailenin yanına hizmetçi olarak gitmiş, uzunca bir süre sonra onu eskiden beri sevmekte ve beklemekte olan ama Fanny'nin sevmeyeceği -ve ümit de vermediği- adamla evlenmek için 'tepenin üzerindeki küçük çirkin kasabaya' geri dönmüş tutkulu ve duyarlı bir kadındır.

Görüldüğü üzere öyküde toplumcu bir anlamda sınıf anlayışı ve ayırımı olmadığı gibi, bir sınıf çatışması sorunsalı da belirgin değildir. Sınıfsal farklılıklardan ve sınıf atlama isteğinden ileri gelen uyumsuzluktan bahsedilebilse de bunun, öykünün genelinde ön plana çıkarılmadığı

ve belirsiz kaldığı rahatlıkla söylenebilir.

iv. Örnekleyicilik: Öyküdeki belli başlı kişiliklere (Fanny, Harry, Mrs. Nixon) bakıldığında, hiç birinin de toplumsal açıdan tipik (örnekleyici) olmadıkları görülür. Fanny, toplumsal çevresinden kopuk, kendi tutkularının ve fiziksel gereksinimlerinin doğrultusunda hareket eden, bencilce denebilecek bireyselliğe sahip bir kadın; Harry, bir işçi olmasına rağmen kendi sınıfının bilincinde olmaktan uzak, içe dönük, asosyal derecede kendi halinde, kendi emeğine yabancı bir maden işçisidir. Mrs. Nixon'a gelince, örnekleyicilik açısından iki şey söylenebilir. Birincisi, Fanny ile Harry gibi Mrs. Nixon'ın da toplumsal açıdan tipik olmadığıdır çünkü Mrs. Nixon, son derece geçimsiz, şirret, alkolik olan ikinci kocasına ve hem onun hem de kendi çocuklarına kötü davranan, cahil ve düşük ahlaklı bir kadın izlenimi vermektedir. İkinci olarak ise, dolaylı bir çıkarsama ile, bütün bu olumsuz özellikleriyle Mrs. Nixon'ın, kapitalist toplumdaki yozlaşmayı gösterdiği söylenebilir. Ne var ki bu düşünce bir varsayımdan öte gidememektedir çünkü öykünün genel özellikleri ve kurgusu içinde böyle bir mesajın varlığından söz etmek oldukça güçtür.

v. Dünya Görüşü: Özet olarak vermek gerekirse, buraya kadar incelenen dört özelliğin öyküde belirgin bir biçimde görülememesinin nedeni olarak, yazarın toplumcu anlamda bir dünya görüşüne (Weltanschauung) sahip olmaması, sahip olduğu dünya görüşünün ise, toplumdacılığın aksine, bireysel, yazgısal ve bir dereceye kadar da mistik olduğu söylenebilir. Daha önce de belirtildiği gibi, 'yazarın tipik olanı seçip, gerçekliği

doğru bir biçimde aktarabilmesi için her şeyden önce toplumsal gerçekliğin özünü çok iyi kavramış ve sağlam bir dünya görüşü oluşturmuş olmalıdır.' (bkz. s. 9) Oysa Lawrence için böyle bir şey söylemek, en azından Lukács'cı yaklaşımla, olası değildir: "Lawrence karşımıza betimleyici bir yazar olarak çıkmaktadır: toplum dışı, sanayileşmiş toplumda artan kopukluk ve ilgisizliğin farkında olan radikal bir eleştirel gözlemci ama sosyo-politik konumu nedeniyle eserini uygun bir dünya görüşüne oturtmayı başaramayan ve bu nedenle de kapitalist toplumu çarpık bir şekilde yansıtan metinler vermeye mahkum bir yazar."⁽²⁷⁾

Lawrence'ın neden doğru bir dünya görüşüne sahip olmadığı ise şöyle açıklanmaktadır: "Bir dünya görüşü, toplumsal gelişimin, kanun benzeri bir takım düzenlemelerle yönlendirildiğini ve bu gelişimin insan mücadelesi yoluyla başlatıldığını ve sürdürüldüğünü kabul etmelidir. Bununla beraber Lawrence, toplumsal yaşamı bilimsel ve/veya mekanik yollarla açıklamaya çalışan her türlü girişimi reddetmiş ve anti demokratik, seçkin ve kimi zaman neredeyse faşist siyasi yorumlarında insanlığın kolektif mücadelesine karşı çıkmıştır."⁽²⁸⁾

MARXİST ELEŞTİRİ DİP NOTLARI

- (1) David FORGACS , "Marxist Literary Theories" Modern Literary Theories, edited by Ann Jefferson and David Robey, (N. Jersey, 1982) s. 137-8
- (2) Encyclopaedia Britannica, 15th Edition, (Chicago, 1983) Macro-paedia VolumeXI, s.554
- (3) Aynı yerde, s.556
- (4) İdeoloji Üzerine, derleyen ve çeviren Can SAHAN, (Kuram Yayınları İstanbul) s.20
- (5) Encyclopaedia Britannica, s.195
- (6) İdeoloji Üzerine, s,40
- (7) Aynı yerde, s.184-5
- (x) Marxizmin ilk dönemlerinde ortaya atılan ve uzun süre geçerliliğini koruması bir görüşe göre toplumsal gerçeklik şu şekilde yapılanmıştır:
 - a) Toplumun gerçek temeli olan sosyo-ekonomik yapı (infrastructure) ki bu temel, i. Maddi üretim güçleri ile, ii. Üretim ilişkileri üzerine kuruludur.
 - b) Ekonomik yapının üstünde yer alan 'üst-yapı' , ekonomik taban ile bağlantılı hukuki (legal), ve politik 'toplumsal bilinç formlarını' içerir.Bu iki yapı karşılıklı olarak birbirlerini etkilemekte ve tamamlamaktadır.
- (8) Forgacs, s.138
- (9) György LUKACS, "Writer and Critic" (London, 1970) s.127 (from 'Narrate or Describe?')
- (10) Forgacs, s.141
- (11) Steve GILES , "Marxism and Form" Literary Theory at Work: Three Texts, edited by Douglas TALLACK (London, 1987) s.52
- (x) Marx'ın tarih felsefesine göre tarihin gelişimi, bir takım kanunlara göre cereyan eder. Buna göre toplumsal tarih şu aşamalardan geçer (ya da geçecektir): İlkel Topluluklar, Köleci Topluluklar, Feodalizm, Kapitalizm, Sosyalizm ve nihayet Komünizm.

- (12) György LUKACS, "Çağdaş Gerçekçiliğin Anlamı" Çeviri:Cevat ÇAPAN, (İstanbul, 1986)
- (13) Forgacs, s.140
- (14) Lukács, 1986, s.117
- (15) Forgacs, s.140
- (16) Aynı yerde, s.142
- (17) Berna MORAN_, "Edebiyat Kuramları ve Eleştiri" (İstanbul, 1983) s.42
- (18) Lukacs, s.23
- (19) Aynı yerde, s.24-5
- (20), (21), (22), (23) Forqacs, s.144-5
- (24)Frank KERMODE, "Lawrence" Çeviri: Kemal ÖZYURT (İstanbul, 1989) s.8
- (25) Steve GILLES, s.61
- (26) A.Y. , s.50
- (27) A.Y. , s.63
- (28) A.Y. , s.62
- (x) YABANCILAŞMA: Kapitalist düzen altında çalışan sanayi işçisi, kendi ürettiği üründe koparılıp uzaklaştırılmaktadır Kapitalist iş bölümü, işçiyi ürettiği son ürün ile özdeşleşmekten alıkoyduğu gibi, ona sahip olmasını da engeller. Bu durumda işçinin yaşamı, kendi yarattığı ama kendine ait olmayan nesnelere bağlıdır.

II. BÖLÜM: FEMİNİST ELESTİRİ

II.1. Feminizm Nedir?

En basit şekliyle "cinsler arasında politik, ekonomik ve toplumsal eşitliği öngören bir sistem"⁽¹⁾ olarak tanımlanabilen Feminizmin bağımsız bir hareket olarak ortaya çıkışı, 'genelde' insan hakları düşüncesinin resmîyet kazandığı 1789 Fransız Devrimi'nin sonrasına rastlar. Fransız Devrimine yürekten inanan kadınlar Devrim olup bittikten sonra durumlarının değişmediğini gördüklerinde ve kendilerinin, İnsan Hakları Evrensel Beyannamesi'nde yer alan 'bütün insanlar eşit doğarlar ve eşit haklara sahiptirler' maddesindeki 'bütün insanlar' genellemesinin dışında tutulduklarını fark ettiklerinde büyük bir hayal kırıklığına uğramışlardır. Benzer türde bir hayal kırıklığını ise bir sonraki yüzyılda Amerika Birleşik Devletleri'nde köleliğin kaldırılması mücadelesine katılan kadınlar yaşamıştır. "1866'da Kongre'de görüşülen anayasa değişikliği ile özgürlüğüne kavuşan kölelere oy hakkı tanınıp da kadınların kapsam dışı bırakılması sonucu (kadınlar), kendi mücadelelerini bağımsızca sürdürme kararı almışlar, (...) bağlı buldukları siyasal eğilim kendi gereksinimlerine cevap veremez hale gelince işin başa düştüğünü anlamışlar ve kendi hakları için mücadeleyle koyulmuşlardır."⁽²⁾

Politik amaçlı olmayan bu ilk kıpırdanışlar öncelikle evdeki ve işdeki kadının durumunun düzeltilmesini talep eden, toplumsal ve ekonomik özellikli kıpırdanışlardı. Bu talepler yasal sınırlar içinde ileri sürü-

lüyor, kanunlarla ve devletle karşı karşıya gelinmekten kaçınılıyordu. Ne var ki, ılımlı isteklerle yetinilmeyip, kadınlara oy hakkı istenilmeye, devletin koyduğu ve kadının ikinci sınıf vatandaş konumunu pekiştiren yasalara karşı gelinmeye başlandığında kadınlar ilk olarak doğrudan doğruya devlet mekanizmasıyla karşı karşıya gelmişler ve bir bakıma politize olmuşlardı.

Özellikle, 1960 sonrası yaygınlaşan Kadının Kurtuluşu Hareketi (Women's Liberation Movement) ile bu politizasyon kimi yerde anarşizme dek varmıştır: " 'Geleneksel kadın hakçılığı' sonuçta kadının eşit konumuna, varolan sistem içerisinde ulaşmaya çalışırken, bu günkü yeni Feminizm, sistemin ortadan kaldırılması için, çoğunlukla da 'kadın devrimi' diye adlandırılan köklü bir dönüşüm için ortaya çıkmaktadır. Ortadan kaldırılacak olan sistem de 'ataerkilliktir'. "⁽³⁾

İlk başlardaki ılımlı feminist hareketlerden günümüzdeki Varoluşçu Feminizme kadar bütün feminist akımların ortak ilgi alanı ataerkil bir toplum düzeninde kadını ikinci sınıf vatandaş konumuna indiren, kadının erkekler karşısında güçsüz kalmasına ve ezilmesine yol açan nedenlerdir denebilir. Başka bir deyişle, her akımın cevap aradığı ortak soru şudur: Hangi toplumda olursa olsun, ne tür verilere dayanılarak kadın daha aşağı bir konuma itilmiştir? Birbirlerinden kesin sınırlarla ayrılamamalarına karşın feminist akımları farklı kılan özellikler, bu soruya verilen yanıtların farklılıklarında yatmaktadır denebilir.

Geçmişten günümüze kadar ortaya atılmış olan feminist görüş ve

kuramlar aşağıdaki gibidir:

- a) Liberal Feminizm
- b) Marxist Feminizm
- c) Radikal Feminizm
- d) Psikanalitik Feminizm
- e) Sosyalist Feminizm
- f) Varoluşçu Feminizm

a) Liberal Feminizm: Liberal Feministler kadının toplum içinde daha aşağı bir konuma indirgenişinin nedeni olarak, geleneksel ve yasal sınırlamalar nedeniyle kadının toplumsal yaşantıya açılmamasını göstermekte ve ataerkil toplumun, kadının belirli işler için çok uygun (öğretmenlik, hemşirelik, sekreterlik vb.), belirli işler için ise yetersiz olduğunu (yöneticilik, danışmanlık vb.) varsaydığını ileri sürmektedirler.

Toplumsal düzendeki ekonomik üretim ilişkilerinin değişmesi (örneğin makineleşme, üretimin kapalı aile ortamından çıkarak toplu üretime dönüşmesi vb.) sonucu erkek ev dışı üretim faaliyetine katılmış, kadın ise evcil bir rol üstlenmiş -ya da üstlenmek zorunda bırakılmış- ve bu rolü toplumsal düzenlemelerle pekiştirilmiştir. Bu sosyo-ekonomik roller göre erkekten çalışması, evin geçimini sağlaması, ailesini koruması ve cesur olması istenmiş; kadından ise hep duygusal, fedakar, sevecen ve tutkulu olması beklenmiş, ve bu özelliklerin kadına eğitim yoluyla verilmesine çalışılmıştır.

Liberal Feminizmin amacı, her şeyden önce kadını evden dışarı çıkarmak, sonra ona erkeklerle eşit eğitim olanağını sağlayarak eşit toplumsal haklar vermektir çünkü: " Gerçek anlamda bir eğitim görmüş kadın-

lar ev işlerini -özellikle çocuk bakımını- daha iyi yaparlar. (...) Ayrıca, eğer akılcılık (rationality) insanı hayvandan ayıran bir özellikse ve kadınlar birer hayvan değillerse, kadınlar da akılcılık niteliğine sahiptirler. Dolayısıyla toplum, kadınlara ve erkeklere aynı eğitimi vermek durumundadır çünkü herkesin kendi akılcı ve ahlaki yetilerini geliştirmek için eşit şansa sahip olma hakkı vardır." (4)

Özetle Liberal Feminizm, kadınsı roller ile erkeksi roller arasındaki temel farklılığı kabul etmekle beraber kadına, erkeklerle eşit toplumsal ve ekonomik haklar verilmesini ve eşit fırsat tanınmasını savunan bir akımdır. Hangi durumda olursa olsun, Liberal Feministler, biyolojik cinsiyetin (sex) hiç bir şekilde o kişinin psikolojik ve toplumsal cinselliği (gender) üzerinde belirleyici olmaması gerektiğini ileri sürmüşler; toplumun var olan düzenini değiştirmeye çalışmaksızın kadınları baskıcı cinsel rollerden kurtarmayı amaçlamışlardır.

b) Marxist Feminizm: Marxist Feminizm, kadının üzerindeki baskıyı kapitalist düzene bağlamaktadır. Kapitalist düzende bir yandan işçi sınıfı patronların boyunduruğu altında ezilirken diğer yanda kadınlar, çalışıyorlarsa patronların, çalışmıyorlarsa ekonomik bakımdan bağımlı oldukları kocalarının boyunduruğu altında ezilmektedirler.

Marxizme göre insanların maddi durumlarındaki değişimler, aile ilişkilerinin düzenini de etkiler. Bu görüşe göre, ekonomik üretim biçimleri gelişip modernleştikçe üretim de genişlemiş ve insanlar gereksinimlerinden fazlasını üretmeye başlamıştır. Ev dışındaki üretimin ev için-

deki üretimden farklılaşmaya başlaması ve ailenin genel üretim sürecinden kopması, toplumsal ilişkilere yeni bir boyut getirmiştir. "Ev dışındaki üretim ev içindeki üretimden farklılaştıkça, kadınlarla erkekler arasındaki geleneksel cinsiyetçi iş bölümü yeni bir toplumsal anlam kazandı." (6) Fizyolojik nedenlere dayandırılan iş bölümü nedeniyle ev dışındaki üretim erkeklerin kontrolüne geçti ve ev içindeki üretimden daha değerli kabul edilen bu üretim, mülkiyet duygusunu geliştirdi.

Sahip olunan mülkün sürekliliği için babanın mülkünü aktarabileceği bir varisinin olması gerekiyordu. Bu da, bir kadının tek bir erkekle evlenmesi ve kocasına kayıtsız şartsız sadık kalması zorunluluğunu doğurdu. Böylece 'erkek, kadını, kendisi için çocuk doğuran ve bedeni gereksinimlerini tatmin eden bir köle durumuna indirgeyerek ev dışındaki üretimin kontrolünü ele geçirdi. Bu yeni aile düzeninde köca, ekonomik gücü (7) sayesinde yöneten oldu.'

Aile içindeki bu durum aslında toplumsal durumun bir yansıması idi. Kapitalist düzende ekonomik gücü elinde tutan sınıf, bu gücü sürekli kılmak için, ekonomik bakımdan güçsüz sınıfı boyunduruk altına almaktadır. Erkeğin üstünlüğü, yalnızca , mal-mülk sahibi olan erkeklerle mal-mülk sahibi olmayan kadınlar arasındaki sınıf ayrımının bir sonucudur ve 'cinslerin eşitsizliğinin tümüyle yok edilmesi ancak maddi temelin ortadan kaldırılması ile, yani genelde sınıf ilişkilerinin, özelde de kapitalizmin (8) ortadan kaldırılmasıyla gerçekleştirilir.'

Fakat toplumsal düzeni kökünden değiştirmeye kalkışılmadan önce,

kadını ekonomik bağımlılıktan kurtarmak için bazı çözüm yolları düşünülmüştür. Bunlardan biri, kadına ev içinde yaptığı işler karşılığı ücret ödenmesidir. Bu görüşü savunanlar şunları ileri sürmektedirler: "Ev dışında bir işte çalışmak zorunda kalan kadınlar iki işi birden yapmak durumundadırlar ve yalnızca ev dışındaki işten para alırlar. Oysa iki ayrı işte çalışan bir erkek her bir iş için ayrı ücret almaktadır. Bu eşitsizliği ortadan kaldırmak için kadınlara ev içindeki işler için de ücret ödenmelidir. Bu görüşe karşı çıkan bazı Marxist Feministler ise ev işlerine ücret ödenmenin kadınları 'ev kadını' olmaya teşvik edeceğini ileri sürmektedirler. Ev işlerine ücret ödenmesi her şeyden önce kadını, git-tikçe anlamsızlaşan işlerden başka yapacak bir şey olmayan evde kapalı tutacaktır. İkinci olarak, bu ücreti talep etmekle ev kadını, kapitalizmin, karı-koca ve anne-çocuk ilişkileri de dahil olmak üzere her şeyi metalaştırma eğilimine hizmet etmiş olacaktır. Üçüncü olarak da ev işleri karşılığında ücret almak kadının ev dışında bir işte çalışma dürtüsünü (motivasyonunu) azaltacaktır.

Diğer bir karşı çıkış noktası ise ev işleri karşılığında ücret verilmesinin, geleneksel Marxizmin kadını toplumsal üretime yeniden katma düşüncesine aykırı olmasıdır.

Özetle Marxist Feminizm, kadının baskı altında olmasına, bireylerin kasıtlı tutumlarının yol açtığını değil, bu durumun Kapitalizmle eş anlamlı olan politik, toplumsal ve ekonomik yapılanmanın ürünü olduğunu ileri sürer. Çözüm yolu olarak da, sınıfsız bir toplumun kurulması ve özel

mülkiyetin kaldırılması gerektiğini savunur.

c) Radikal Feminizm: Radikal Feminizm kadının baskı altında olmasının ve sömürülmesinin çıkış noktasını, genelde, erkeklerle kadınlar arasındaki biyolojik farklılıkta gören bir kuramdır. Marxistlerin aksine, kadının üzerindeki baskının toplumsal değişmelerle -örneğin sınıflı toplumun yıkılmasıyla- kolayca ortadan kaldırılamayacağına inanırlar. (9) Atakilliğin hukuki ve siyasi yapısının yıkılması yeterli değildir; toplumsal ve kültürel kurumlarının da (örneğin; aile, din ve akademik kurumlar) yıkılması, toplumun kökten (radikal) bir değişime uğraması gereklidir.

Radikal Feministlerin en çok tartıştığı konular şu iki madde etrafında yoğunlaşmaktadır: i) Doğum ve annelik, ya da erkeklerin kadın gövdesi üzerinde kontrol kurma çabaları; ii) Cinsiyet ve cinsellik, ya da kadınlardan çok erkeklerin gereksinimlerine, isteklerine ve ilgilerine hizmet edecek bir kadın cinselliğinin, erkekler tarafından oluşturulması.

i) Doğum ve annelik: Radikal Feministlerden Shulamit Firestone'a göre kadınların baskı altında tutulmalarının kökeninde biyolojik nedenler yatar ve kadının özgürlüğü, biyolojik bir devrimin gerçekleştirilmesine bağlıdır. Nasıl ki işçi sınıfı, ekonomik sınıf sistemini ortadan kaldırmak için 'üretim' araçlarını ele geçirmek zorundaysa, aynı şekilde kadınlar da cinsel sınıf sistemini ortadan kaldırmak için 'üreme' araçlarının (örneğin; doğum kontrol yöntemleri, kısırlaştırma, kürtaj vd.) kontrolünü ele geçirmek zorundadır (10) çünkü kadının, doğası gereği, çocuk doğurması ve çocuğuna belli bir süre bakmak zorunda olması, kadın üzerinde kuru-

lan baskının nedenidir ve kadının bu baskıdan kurtulabilmesi için çocuk doğurma ve yetiştirme konusunda, yani kendi bedenini ilgilendiren konularda söz sahibi olması gereklidir.

ii) Cinsiyet ve cinsellik: Radikal Feministler, insanın doğuştan sahip olduğu cinslik organlarına bağlı olarak ayrıldığı 'dişi' ve 'erkek' kategorileri ile bu organların doğrultusunda sonradan edinilen 'kadınsılık' ve 'erkeksilik' kategorilerini birbirinden ayrı tutmaktadırlar. Bir bireyin 'erkek' ya da 'dişi' olması o bireyin biyolojik özelliklerine bağlı olmakla birlikte 'kadınsılık' ya da 'erkeksilik', toplum ve kültür tarafından sonradan kazandırılan özelliklerdir.

Erkeklerin üstünlüğü ellerinde tuttıkları ataerkil toplumlarda erkeksi (masculine) özellikler yüceltilmekte, kadınsı (feminine) özellikler ise hor görülmektedir. Bu nedenle erkek çocuklar erkeksi niteliklere sahip olacak şekilde eğitilirler. "Cinsel kimliğin sağlayacağı olanaklar konusunda kültürün getirdiği destek, oğlan çocuklarda saldırgan bir davranışın, kızlarda ise bu saldırgan itilerin içe döndürülmesinin gelişimine yol açar."⁽¹¹⁾

Radikal Feminizm, sonradan edinilen -ya da verilen- ve bireyin toplum içindeki konumunda belirleyici rolü olan bu 'erkeksilik' ve 'kadınsılık' ayrımına karşı çıkmakta; kadının kendisine atfedilen 'kadınsılık' etiketini reddetmesi gerektiğini savunmaktadır.

d) Psikanalitik Feminizm: Radikal Feminizmde olduğu gibi Psika-

nalitik Feminizmde de cinsellik (sexuality) oldukça önemli bir yer tutar. Bununla beraber Psikanalitik Feminizmdeki cinsellik anlayışı RadikalFeminizmdekinden farklıdır. Şöyle ki, Radikal Feministler için cinselliğin önemi kürtaj, doğum kontrolü, kadının kısırlaştırılması, dayak, tecavüz, lezbiyenlik gibi kadının kendi bedenini ilgilendiren olguları da içine alan farklı konulardaki feminist deneyimlerden kaynaklanırken, Psikanalitik Feministler için cinselliğin önemi, Oedipus öncesi dönem ve Oedipus karmaşası gibi kuramsal kavramların ve Freud'cu kuramın temelini oluşturmamasından kaynaklanmaktadır.

Freud'a göre bir insan cinsel olgunluğa erişmeden önce çeşitli psiko-seksüel gelişim aşamalarından geçmektedir. (Bu aşamalar Psikanalitik Eleştiri kısmında verilecektir.) Bütün bu aşamalar olması gerektiği gibi geçerse libido (Freud'un, farklılaşmamış cinsel enerji dediği olgu) otoerotik ve homoerotik uyarılardan uzaklaşarak karşı cinse yönelir ve normal seyrine girer.

Psikanalitik öğretiye göre erkek çocuklar libidonun anneye (kız çocuklar için, babaya) yöneldiği fallik dönemi ve Oedipus karmaşasını kız çocuklara oranla daha başarılı atlattıkları. "Pre-Oedipal dönem erkek çocuğun, babası tarafından hadım edilmekten (kastasyon) kurtulmak uğruna ilk sevgi nesnesi olan anneden uzaklaşmak şeklinde gerçekleşen Oedipus karmaşası ile son bulur. Alt-Ben'in (Id, tutkular), üst-Ben'e (super-ego, toplumsal bilinç) boyun eğişinin bir sonucu olarak erkek çocuk dış dünyayla (kültür) tam olarak bütünleşir. Babasıyla beraber doğaya ve kadınlara (ki, Freud'a göre her ikisi de benzer bir irrasyonel -us dışı- güç içerirler) hükmede-

cektir. Diğer yanda, kaybedecek bir penisi olmayan kız çocuğunun, ilk sevgi nesnesi olan anneden kopması çok yavaş olur. Dolayısıyla kız çocuğunun dış dünyayla bütünleşmesi tam anlamıyla gerçekleşmez. Kendi gücünü açığa çıkartmaktan korktuğu için kız çocuk, yönetmeyen ama tönetilen biri olarak toplumsal kültürün sınırlarında veya dışında yer alır. Oedipus karmaşasını ve hadım edilme endişesini fallik dönemde yenen erkek çocuklar, babanın otoritesine (sonraları ise toplumsal otoriteye) teslim olmayı öğrenirler." (12)

Freudcu görüşe göre kadının ahlaki düşüklüğü, penisinin olmasındandır. Hadım edilmekten korkmalarına gerek olmadığı için kızlar sadık ve uysal olmak konusunda erkekler kadar motive değildirler. (13)

Psikanalitik Feminizm, kadının toplumsal konumunu ve erkeğe oranla güçsüzlüğünü biopsikolojik faktörlere bağlayan Freudcu kurama karşıdır. Kadının durumu, biopsikolojik faktörlere değil, toplumun yarattığı kadın imajına bağlıdır. Psikanalist Feministler, anatominin kader olmadığını savunurlar (yani kadının cinsel kimliğini ve cinsel tercihinin penisinin olup olmaması belirlemez. Ayrıca kadının, doğanın kendisi için çizdiği yolu takip etmemesi de 'anormallik sayılmaz.'). (14)

Diğer bir karşı çıkış noktası da geleneksel Freudcu görüşün, kadınları gerçekten eksik olduklarına inanmaya itmesidir. Eğer, derler Psikanalitik Feministler, Freud, kadının toplum içindeki yerini sorgularken güç ilişkilerini de hesaba katmış olsaydı, kadının suçluluk duygusunun, alçaklık kompleksinin ve kendinden nefret etmesinin gerçek nedeninin biyo-

loji değil, kültür ve biyolojinin kültürel kullanımı olduğunu görürdü. Kadınlar penis tutkuları yüzünden erkek olmak istemezler; erkek olmak isterler çünkü toplumun kontrolünü ellerinde tutanlar erkeklerdir. (15)

e) Sosyalist Feminizm: Sosyalist Feminizm, denebilir ki , Marxist Feministlerin, Marxist düşüncenin cinsiyet farklılıklarını dışlayan özelliğinden duydukları hoşnutsuzluğun bir sonucudur. Diğer bir deyişle Marxistlerin, işçiler üzerindeki baskıyı kadınlar üzerindeki baskıdan daha önemli bularak kadın konusunu es geçmeleri, Marxist kuramdan yola çıkan feministlerin eleştirilerine hedef olmuş, buradan da Sosyalist Feminizm ortaya çıkmıştır. Heidi Hartmann gibi kimi Sosyalist Feministlere göre Marxist çözümlene, neden erkeklerin belli yerlerde olduğuna, buradan da neden kadınların, ev içinde ve dışında erkeğin boyunduruğu altında olduğuna ve neden bunun tam tersi olmadığına dair hiç bir ip ucu vermemektedir. (16) Kadının durumunu açıklamakta yalnızca klasik Marxist Feminizmin değil, diğer feminist kuramların da (örneğin; Radikal Feminizm ve Psikanalitik Feminizm) eksik bıraktığı noktalar vardır. Şöyle ki, Radikal Feministler -ataerkil toplumda kimin hangi konumda olacağına dair tam bir cinsel çözümlene sunmalarına karşın- ataerkilliği evrensel bir olgu olarak görme eğilimindedir. Bu bir yanılgıdır çünkü belli bir kültür ve coğrafyada kadın için bir baskı aracı olan durum, başka bir kültür ve coğrafyada bambaşka anlamlar ve işlevler taşıyabilir.

Aynı şekilde Psikanalitik Feminizm, toplumsal yaşamdaki boşlukları erkekler doldururken, kadınların da neden özel yaşamdaki boşlukları

doldurduğuna dair yeterli bir psiko-seksüel çözümlene sunmasına karşın, Sosyalist Feministlere göre, iki noktada sıkıntıya düşmektedir: i) Radikal Feminizm gibi Psikanalitik Feminizm de sık sık evrensel savlarda bulunur (örnekse; Pre-oedipal ve Oedipal dönemleri, Batının modern toplumlarında değil de tüm zamanlara ve tüm yerlere özgüymüş gibi ele almaktadırlar). ii) Radikal Feminizmin aksine Psikanalitik Feminizm, kadınların üzerindeki baskının maddi (material) temelini açıklamakta başarısız olmuş, maddi temel yerine ruhsal yapıları vurgulamıştır.

Bir yandan geleneksel Marxist Feminizmin, diğer yandan Radikal ve Psikanalitik Feminizmin boşluklarını doldurmak ve yetersizliklerini aşmak için Sosyalist Feministler iki farklı yaklaşım geliştirmişlerdir: a) 'İkili sistemler kuramı' (dual systems theory); b) 'Birleşik sistemler kuramı' (unified systems theory).

a) İkili sistemler kuramcıları, ataerkillik ve kapitalizmin iki ayrı toplumsal ilişki biçimi ve iki ayrı ilgi alanı olduklarını; birbirleri ile keşiştiği durumlarda kadınların belirgin derecede ağır bir baskı altına girdiklerini ileri sürerler. Kadının üzerindeki baskının tam olarak anlaşılabilmesi için ataerkilliğin ve kapitalizmin önce farklı olgular olarak ayrı ayrı, sonra da birbirleriyle diyalektik biçimde bağlı olgular olarak birlikte çözümlenmesi gerekmektedir.

b) İkili sistemler kuramcılarının aksine birleşik sistemler kuramcıları, kapitalizmi ve ataerkilliği, tek bir olguymuş gibi bir tek kavramla analiz etme yoluna gitmişlerdir. Bu kuramcılara göre kapitalizm ar-

tık, tıpkı akıl ve beden gibi, ataerkillikten ayrı değildir. "Ataerkillik ve kapitalizm karşılıklı birbirini tamamlar ve güçlendirir. Bu da, kadının kurtuluşu için ikisinin de ortadan kaldırılması anlamına gelir." (17)

Kısaca Sosyalist Feminizm, farklı feminist görüşlerin sentezini amaçlayan bütünleyici ve birleştirici bir akımdır denebilir.

f) Varoluşçu Feminizm: Varoluşçu Feminizm, Varoluşçuluğun ontolojik ve ahlaki verilerini kadının durumuna uyarlayan Fransız yazar ve feminist düşünür Simone de Beauvoir'ın öncülüğünde gelişmiştir. S. de Beauvoir'ya göre kadının ikinci sınıf vatandaş konumuna indirgenmesi, onun -varoluşçu terminolojide- 'other' (diğer, öbürü) olmasından kaynaklanmaktadır. Başlangıçtan beri erkekler kendilerini 'self' (kendi, ben), kadınları ise 'other' diye niteleyegelmişlerdir. Kadın 'other'dır çünkü erkek değildir. (18) Eğer 'other', 'self' için bir tehdit unsuruyorsa, kadın da erkek için bir tehdit unsurudur. Eğer erkek özgür olmak ve özgür kalmak istiyorsa kadını egemenliği altına almak zorundadır. Kadının ezilmişliği, baskı altındaki diğer guruplardan (örneğin; zenciler ve yoksullar) farklı ve özgündür çünkü: a) Irk ve sınıfa dayalı baskı zaman içinde tersine dönebilmekte ya da bu baskıyla mücadele edilebilmektedir. Oysa kadının üzerindeki erkek baskısı tarih boyunca, derecesi değişse bile, varlığını korumuştur. b) Kadın, erkeğin gerekli, kadının gereksiz olduğu görüşünü artık içselleştirmiştir. Oysa, örneğin zenciler, kendilerinin değersiz bir ırk olduğu görüşünü hiç bir zaman benimsememişlerdir.

Simon de Beauvoir'ya göre biyologlar, psikanalistler (Freudcu-

lar) ve Marxistler kadının üzerindeki baskıyı açıklamak için önemli noktalara değinmişlerdir ama hiç biri neden erkeğin değil de kadının 'other' olduğunu tam olarak açıklayamamışlardır.

Biyologlar kadını yalnızca organik yapısı ve fizyolojisine göre değerlendirmişlerdir. Oysa kadın, vücudunun ifade ettiği şeylerden daha fazlasını ifade eder. Bundan dolayı kadının toplum tarafından neden 'other' rolünü oynamak üzere seçildiğini açıklayabilmek için biyolojinin ve fizyolojinin ötesinde nedenler ve etkenler araştırılmalıdır.

Psikanalistlerin çözümlenmeleri de hayal kırıcıdır çünkü bütün Freudcular aynı şeyi söylemektedir: Kadın 'erkeğe özgü' (viriloid) ve 'kadınsı' (feminine) eğilimleri arasında mücadele etmesi gereken bir yaratıktır. (Viriloid eğilimle kadının 'klitoral' erotizmi, feminine eğilimle de 'vajinal' erotizmi kastedilmektedir.) Bu mücadeleyi kazanıp 'normal' bir insan olabilmesi için kadının erkeksi eğilimlerini bastırması gerekmektedir. Freudcular kadının erkeğe oranla düşük toplumsal seviyesinin kaçınılmaz olduğuna çünkü kadınların, otoriteyi ve üstünlüğü sembolize eden bir organdan (fallus) yoksun olduklarına inanmaktadırlar. Oysa S. de Beauvoir'ya göre, kadınlar penisleri olmadığından değil, toplumsal güce sahip olamadıklarından 'other' durumundadırlar.

Diğer yandan Marxistler, baskının kökünün toplumsal düzende yatışını ileri sürmektedirler. Bu düzende bir sınıf (üretim araçlarının sahipleri), diğer bir sınıfın (yaşamak için çalışmak zorunda olanlar) iş gücünü sömürür ve kapitalizm ortadan kaldırılana ve üretim araçları top-

lumun her kesimine ait olana dek -ister sınıf, ister ırk, ister cinsel baskı olsun- hiç bir baskı ortadan kaldırılamaz. Oysa, der de Beauvoir, erkek ve kadın arasındaki ilişki, toplumsal düzenin değişmesiyle otomatik olarak değişmez. Kadınlar kapitalist düzende olduğu gibi sosyalist düzende de 'other' olarak kalacaklardır.

Simone de Beauvoir kadının son durumu hakkında şunları söylemektedir: Kadının bu günkü durumunda trajik olan şey, üstlendiği bütün rolleri (annelik, zevcelik, iş kadınlığı, fahişelik vd.) gerçekten kadının yaratmadığı, kadının bu özelliklere 'gerçekte' sahip olmadığıdır. Kadın imajı erkek tarafından ve erkeğe ait kurumlar tarafından yaratılmıştır. Kadını 'kendisi olmaktan', 'kendine bir öz yaratmaktan' alıkoyan şey toplumdur (ataerkillik). Eğer kadın ikinci cins -other- olmaktan kurtulmak istiyorsa, erkeklerin yaptığı gibi kendi söylemini yaratmalı, kendi yolunu kendisi çizmelidir.

II.2. Feminist Edebiyat Eleştirisi

Feminist Eleştiri, kadının ataerkil toplumda baskı altında olmasının toplumsal, politik, ekonomik ve psikolojik nedenlerini araştıran feminist akımların, bu baskının edebiyat eserlerinde yansımalarını irdeleme çabaları sonucu ortaya çıkmıştır denebilir. Feminist Edebiyat Eleştirisi başlı başına bir disiplin olmaktan çok, genel feminist öğretisinin bir parçasıdır. Diğer eleştiri yöntemleri gibi Feminist Eleştiri de toplumsal ve politik değişime ilişkin mücadelenin bir ürünü olarak görülebilir. Bu mücadele içindeki rolü, genel politik hareketleri kültürel alana aktarma çabasına dönüşür. (19)

Teknik olarak Feminist Eleştiri, bir biçim eleştirisi olmaktan çok bir içerik eleştirisidir. Asıl hedefi, kadının yalnız gerçek yaşamda değil, edebiyat eserinde de aşağılanıp horlandığını göstermektir.

Diğer yandan Feminist Eleştiri, edebiyat metinlerine yaklaşımları bakımından iki grupta incelenebilir: i) Yazar olarak kadına dönük eleştiri, ya da 'gynocritics'; ii) Okur olarak kadına dönük eleştiri, ya da feminist eleştiri.

i) Yazar olarak kadına dönük eleştiri: Bu tür eleştiri, edebiyat tarihindeki kadın yazarları ve eserlerini inceleyerek kadın yazarlar arasında, erkek yazarlardan farklı olarak, tema, olay örgüsü, karakterler bakımından ortak bir özellik olup olmadığını, yeni bir kadın söyleminin yaratılıp yaratılmayacağını araştırmaktadır.

Feminist kuramcı ve eleştirmen Elaine Showalter'a göre yazar olarak kadına yönelik eleştiri, kadın yazınının her yönünü -örneğin, 'kadınların ürettiği edebiyatın tarihini, konularını, türlerini ve yapılarını', 'kadın yaratıcılığının psikodinamiğini'- aydınlatmalı ve ayrıca belli yazarların ve eserlerinin incelemelerini sunmalıdır. (20)

ii) Okur olarak kadına dönük feminist eleştiri, okurun kadın olması durumunda eserin daha farklı algılanacağı tezinden tola çıkmaktadır. Bir erkek, kadınların yaşam deneyimine sahip olamadığından, edebiyat eserlerindeki cinsel politika örneklerini, kadın düşmanlığını (misogyny), ne denli tarafsız olursa olsun, kadınlar kadar iyi saptayamaz. Oysa kadının toplum ve aile yaşantısı ile 'okur' olarak yaşantısı arasında bir süreklilik vardır. Bir ötekinin devamıdır ve bundan ötürü kadın okur yapıdaki kadın karakterlerin psikolojisini, duygularını, durumunu daha iyi anlar. (21)

Bu eleştiriye uygulayan eleştirmenlere göre kadınlar (edebiyat eserlerinde)"erkeklerin çıkarına uygun bir şekilde betimlenmektedirler.Kadın okuyucular duyarlılık, edilgenlik, duygusallık ve fedakarlık gibi geleneksel dişil normlarla özdeşleşmeye özendirilmektedir. (...) Metindeki erkek karakterlerin betimlenmesinde gerekmedikçe (örneğin; westernler ve polisiye romanlarda olduğu gibi) kadınlara yer verilmemiştir." (22)

Özetle Feminist Edebiyat Eleştirisi kadının okur olduğu durumlarda edebiyat metninde, yazar olduğu durumlarda ise yazarın kişiliğinde yansıyan ataerkil toplum düzenini ve bu düzenin kadını aşağılayan, onu

baskı altında tutan özelliklerini ortaya koymayı, daha ileri bir hedef olarak da özel bir kadın söylemi ve estetiği yaratmayı amaçlayan bir eleştiri kuramı ve yöntemidir.

II.3. Feminist Eleştirinin Esere Uygulanması

II.3.i. Yazarın Feminist Bakış Açısına Göre İncelenmesi

Bir önceki bölümde de geçtiği gibi (bkz. s.12) D.H. Lawrence, çocukluk ve ilk gençlik dönemlerinde büyük ölçüde annesinin baskın kişiliğinin etkisinde kalmış bir yazardır. İşçi sınıfı kadını olmasına rağmen eğitime ve kibar davranışlara önem veren annesinin karşısında kaba saba, vahşi ve alkolik bir maden işçisi olan babasından nefret etmiştir. Buna göre, kadınlarla duygusal bağı daha güçlü olan Lawrence'ın, kadınların ruhsal ve toplumsal durumlarını daha iyi anlaması ve eserlerinde bunu yansıtması beklenirdi. Oysa, Kate Millet gibi kimi feminist eleştirmenin de işaret ettiği gibi, Lawrence'ın hemen bütün eserlerinde bir üstün erkek/zayıf kadın imajı dikkat çekmektedir. Diğer bir deyişle Lawrence, annesinin babasından (ve diğer erkeklerden) üstün olduğunu kabul etmekte ama genelde kadının erkeğe boyun eymesi gerektiğine, 'modern düşüncenin ve özgürlük fikirlerinin' kadının kafasını bulandırdığına inanmaktadır. O'na göre erkek kadından üstündür ve öyle olmalıdır.

Buna paralel olarak Lawrence'ın cinsellik anlayışı 'cinsellik erkek içindir' tezine yaklaşmaktadır. Kadın pasiftir, erkek aktif.

Bununla birlikte Lawrence, Millet'ın örnek olarak seçtiği bazı yazarlardan (örneğin Miller ve Mailer) farklı olarak, kadın-erkek arasındaki cinsel ilişkiye daha mistik bir açıdan yaklaşmaktadır. Çoğu eserinde sanayileşmenin insan ilişkilerini -dolayısıyla, kadın-erkek ilişkisini-

yozlaştırdığı savını işleyen Lawrence, sanayi toplumunun karşısında, cinsel ilişkinin tanrısal bir güce bağlandığı, erkek üstünlüğünün dini yasalarla korunduğu ilkel toplumlara duyduğu özlemi dile getirmektedir.

Kate Millet'a göre, erkeğin kadından üstün olduğuna inanmış bir yazar olan Lawrence'ın en ilgi çekici yanı, "feminist hareketin yoğun olduğu bir dönemde ve feminist hareketi savunarak işe girmiş olmasıdır. Oysa özgürlük ve ekonomik bağımsızlık peşindeki yeni kadın tipi, Lawrence'a göre, hem rakip hem tehlikedir." (23) Bundan dolayı eserlerinde, sanayi toplumunda doğa yaşantılarından uzaklaş(tırıl)mış insanların doğaya ve kendi bedenlerine dönerek özgürleşmelerini öğütleyen yazar, içten içe, kadınların bu özgürlükten kendi rızalarıyla feragat etmeleri ve kendi benliklerini erkeklerin sağlıklı gelişimine adayarak varlıklarını 'yüceltme-leri' gerektiğini işlemiştir.

II.3.ii. Eleştiri Yönteminin Esere Uygulanışı

Öykünün başında, Harry'nin Fanny'yi istasyonda karşıladığı sahnede Harry, oldukça mistik bir ortamda karşımıza çıkmaktadır. Dökümevinin bacalarından yükselen alevin ışığı altında, istasyondaki kalabalığın arasında Harry'nin yüzü ayırılmaktadır. Kırmızı-siyah, dumanlı bir atmosferde yüzler bir görünüp bir kaybolmaktadır. Bu sıcak renkli, mistik ortamın karşısında Fanny kirli gri renkli, soğuk demir yığınınından çıkmaktadır. Burada Lawrence, bir kültür/doğa karşıtlığı ortaya koyuyor gibidir. Feminist açıdan bakıldığında yazar erkeği doğaya, kadını ise kültüre (ya da,

negatif anlamıyla, sanayileşmeye, modernleşmeye, doğadan uzaklaşmaya, yapaylığa) yerleştirmiş gibidir. Bu ise Lawrence'ın kadın ve erkek rolleri ile modern erkeğin ve modern kadının modern toplumlardaki durumuyla ilgili düşüncelerine uymaktadır: " (Dünyanın kurtulması için) yapılacak ilk iş eski cinsel rollere geri dönmektir. Modern erkek eskisi gibi 'etkin' değildir. Modern kadın ise yitmiş bir varlıktır." (24) Lawrence'ın eski cinsel roller dediği durumda erkek, doğasından gelen tanrısal bir üreme yetisiyle ve sahip olduğu, oldukça ilkel denebilecek cinselliği ile yüceltilmektedir. Aynı duruma Lawrence'ın diğer eserlerinde de rastlamak olasıdır. Örneğin "Lady Chatterley'nin Aşığı" adlı romanında, Lady Chatterley'den daha aşağı bir toplumsal seviyede olan Mellors, 'üstün ve akılcı erkekliği kavramasıyla', 'fallik kutsallığın canlı simgesi olmakla' ve bunlar sayesinde Lady Chatterley üzerinde belirgin bir üstünlük kurmasıyla yüceltilir. (25)

Aynı şekilde Harry de toplumsal açıdan pek üretken olmasa bile sahip olduğu doğallık ve cinsel çekicilik ile kadınlar karşısında üstün bir konuma çıkmaktadır:

" Otuziki yaşında , kumral, açık renk bıyıklı bir adamdı. belirgin bir aksanla konuşuyordu. (...) Oldukça sıradan bir döküm işçisiydi. Otuziki yaşındaydı ve daha yirmi pound biktirmemişti. (...) Ama kadınlar onu hep beğenmişti. (...) O'nda sıcak, çocuksu ve gerçekten duyarlı bir şeyler vardı. (s. 77). (...) Cazibeliydi, özellikle kadınlar için (s. 77)."

Görülüyor ki Lawrence, erkeğin kadından üstün olduğuna, bu üs-

tünlüğün erkeğin doğasında ve doğuştan olduğuna inanmaktadır. Kadınla erkek arasındaki toplumsal ve psikolojik farklar -kadınlar lehinde de olsa- ne denli belirgin olursa olsun, erkekler üretkenliğin o gizemli aracı fallusa sahip olmakla kadınlardan her zaman üstündürler. Kadınlar ise bu tanrısal fallusun karşısında boyun eğerler. Erkekteki bu üstünlüğün sembolik olarak doruk noktasına ulaştığı örneğe, Hasat Bayramı töreninde Harry nin kilisede solo ilahiler okuduğu sahnede rastlamaktayız. Toprağa ekilen tohumlar ürünlerini vermiş, mevsim kışa dönerken hasat yapılmıştır. İnsanlar Tanrı'nın bu yüce inayetine şükranlarını sunmak için küçük kilisede toplanmışlardır. Burada Tanrı Baba'nın tohuma can vermesi ile erkeğin ana rahmindeki yumurtaya can vermesi arasında bir koşutluk kurulabilir. İnsanlar da bu 'erkeksi' olaya şükranlarını sunmakta, Tanrı'yı -dolayısıyla 'erkekliği'- bu gücünden dolayı yüceltmektedirler. Böylesi sembolik bir ortamda Harry, Fanny'den yüksekçe bir yerde durmakta, ona ve kilisede-kilere tepeden bakmaktadır:

"Harry yukarıda, koro için ayrılan yerdeydi ve Fanny onu ancak yukarı baktığında görebiliyordu (bu durum klasik resimlerde dua ederken gösterilen insanların duruşunu anıstırmaktadır). (...) Fiziksel olarak çok çekiciydi. (...) Fanny nin yukarısında duruyordu. Koyu renk elbise ve koyu renk boyunbağıyla başışlayıcıydı (mercifully) ve yakışıklı görünüyordu. Onca insanın içinde hiç de utangaç değildi. Aksine, koronun olduğu yerden aşağı Fanny'ye bakarken yüzünde bir tür güven bile vardı. O'na tepeden bakarken göz kapaklarına

fütursuzca yerleşmiş zafer havasını, kelimelerle anlatılamayan kayıtsız zaferi gördü." (s80)

Harry de bu ayrıcalığının farkındadır. Fanny'nin halası, Harry nin kendisine uygun olmadığını söylediğinde Fanny şöyle der:

"Harry sıradandır ama alçakgönüllü değil. Eğer niyeti varsa Kraliçenin bile kendisine uygun olmayacağını düşünmez."

(s. 76)

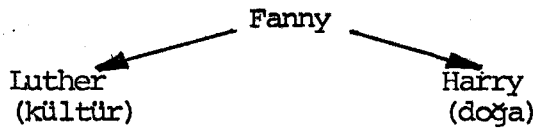
Diğer bir deyişle Harry, erkeklerin dünyasında pek iyi durumda sayılmasa da kadınların karşısında üstün olduğunun farkındadır. Her ne kadar kadınlar Harry ile birlikteyken kendilerini daha üstün varlıklarımış gibi hissetseler de (s. 77),eninde sonunda, Harry'nin kimliğinde erkek otoritesine boyun eymek zorunda kalacaklarının farkındadırlar.

Fanny de bu kaçınılmaz sonun farkındadır ve bundan dolayı acı çekmektedir. Fanny, bir zamanlar Harry'nin zeki, kültürlü ve tutkulu kuzeni Luther'i sevmiştir, Luther onunla evlenmeyi kabul etmemiş ve bir süre sonra da ölmüştür. Başka erkeklerle ilişki kurmayı denemişse de bir sonuca ulaşamamıştır. (Yani ilişkiler evlilikle sonuçlanmamıştır.) Bir Ladynin yanına hizmetçi olarak giden Fanny, sonunda kaderine yenik düşmüş ve evlenmek üzere onu 'ilk öpen', 'ilk aşığı' Harry'ye dönmüştür. Burada da görüldüğü gibi Lawrence, sanki bize bir kadının yapabileceği en iyi şeyin evlenmek olduğunu, kadının erkeksiz mutlu olamayacağını söylemek istiyor gibidir (Fanny'nin ailesinde erkek olmaması da ilgi çekicidir). Kadın mutlu olabilmek için doğaya, erkeksi üretkenliğin kucağına dönmelidir.

Fanny de bu kaçınılmaz sonuna razı olarak geri döner. Bu boyun eğiş karşısında, aslında sevmediği bir erkeğe dönmek zorunda kalmasına ve Harry'deki üstünlük ve zafer havasına isyan etmekte ama 'yazgısına' karşı koyamamaktadır:

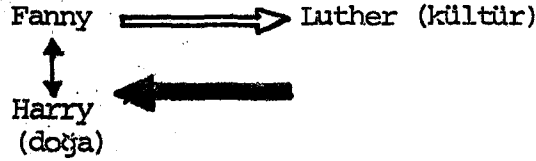
" Geri dönmüştü. Yüreği acıyla burkuldu. Buna dayanabileceğini sanmıyordu. (s. 74) (...) Harry'de fiziksel bir çekicilik vardı. Bundan nefret ediyordu ama kaçamıyordu da. (...) Onca zamandan sonra geri dönmüştü ve ruhu acı içindeydi çünkü, köpeklerin yakaladığı bir kuş gibi sürüklendiğini, aşağılandığını hissediyordu. Mutsuz bir yaşamı olacağını biliyordu. Yaptığının ölümcül olduğunu biliyordu. Ama bu, onun yazgısıydı. Harry'ye geri dönmüştü," (s.80)

Diğer yandan Lawrence, Fanny, Luther ve Harry'nin kişiliklerinde yine bir kültür/doğa karşıtlığını ortaya koyuyor gibidir. Sembolik düzlemde bilgiyi ve maddi dünyayı, dolayısıyla modern yaşamı temsil eden Luther, karşıtlığın kültür yanını; ilkel cinselliği ve doğallığı, dolayısıyla ilkel yaşantıyı temsil eden Harry ise karşıtlığın doğa yanını oluşturmaktadır denebilir:

Fanny (kadın) önceleri akılcı ve maddi dünyayı -belki de özgürleşmeyi- seçmekte ise de sonunda, Lawrence'a göre kaçınılmaz yazgı olan

'ilkel doğal yaşantıya' geri dönmektedir:

Buna koşut olarak Millet şunları söylemektedir: Feminist hareketi, o güne dek sadece erkeklerin bir ayrıcalığı sayılan 'uygarlığa' dönüş biçiminde gören Lawrence, Yeni Kadın olarak hedef aldığı kadını bir düşman kabul etmiştir. (...) Bir yandan erkeklere özgü gördüğü uygarlığı kadının yararına vermek istemez, bir yandan da yeni yetişen kuşaklardaki kadınların eski yaşam koşulları ve tavırlarından, buna bağlı olarak da diğer bazı yazarların (örneğin Joyce ve Faulkner) yakıştırdığı ilkel niteliklerden (yani 'doğa', 'yozlaşmamış temel hoşgörü' ve 'sonsuz dişi' niteliklerinden) sıyrıldığını ileri sürer. Kadını yeniden o eski ilkel koşullara döndürmek için sert önlemler alınmalı, kadının iradesi yıkılmalı, yeni gelişen egosu bastırılmalıdır." (26)

Gene, 'Rainbow' adlı romanında Lawrence, kadının doğadan kopup modern yaşama yönelişinin, erkeklerle eşit koşullarda yarışmak istemesinin öyküsünü anlatır. Ursula ve Gudrun, anneleri Lydia Lensky'den çok uzaktırlar. Bir erkekle kurulacak mistik ve cinsel bir ilişki onlara yetmemektedir. Lawrence, erkeğin doğallığının, toprağın ritmine uyan yaşantısının kadına yetmediğine inanır:

" Toprağın oluk oluk kabarması, rüzgarın esip yaş buğdayları kurutması ve körpe mısır koğanlarını sağa sola savurması erkekler için yeterliydi. İneklerin yavrulamasına yardım etmek, samanlığın altına gelincik salıp fareleri kovalamak ya da çıplak elleriyle tavşan avlamak yetiyordu onlara. Kanlarında öyle bol sıcaklık ve üretkenlik ve acı ve ölüm ve toprak ve gökyüzü ve hayvanlar ve bitkiler taşıyorlardı ve bunlarla öylesine sıkı bağları vardı ki, duyuları doygun, üretkenliğin kaynağına -G'ineşe- bakmaktan sersemlemiş, yüzleri hep kanın ateşine dönüktü. (...) Fakat kadın bundan farklı bir yaşam istiyordu. Evi çiftliklerden ve tarlalardan uzağa anayola, kiliseli kasabaya ve ötesindeki dünyaya dönüktü." (Rainbow; s.8-9)

Gene 'Sons and Lovers' adlı romanında Paul Morel, başlangıçta, annesini ezen babasından nefre eder ama babasının erkekliğinin, kişiliğinin, doğallığının, bütünlüğünün farkına vardıkça annesinin kent soylu isteklerinin ve özlemlerinin Bay Morel'in mutsuzluğuna yol açmış olduğuna inanır. Bay Morel -Harry gibi- küçük bir madenci kasabasında yaşayan yakışıklı, canlı ama çok para kazanamayan, işinde yükselmek, sınıf atlamak gibi tutkuları olmayan bir adamdır:

"Walter Morel (karısının) önünde küçülüyor, yok olup gidiyor gibiydi. Bu madenci için o, gizemli ve büyüleyici bir şey, bir hanımefendiydi. Kadın onunla gineyli aksarıyla ve duyduğunda tüylerini diken diken eden saf bir İngilizceyle

konusuyordu. (...) (W. Morel) iyi dansediyordu. Sanki dans etmek onun için doğal ve eylenceli bir şeydi. Karısı, onun gibi birine hiç rastlamadığından, mükemmel olduğunu düşünüyordu." (Sons and Lovers; s. 44)

Ama bu, Bayan Morel'e yetmez:

"Erkeğin varabileceği noktayla yetinemezdi. Olması gerektiği gibi olmasını isterdi. Böylece, olabileceğinden daha asil yapabilmek uğruna erkeğin hayatını mahfetti." (Sons and Lovers; s. 51)

Kadın erkekten, doğal olandan başka şeyler (para, sınıfsal statü gibi) isteyince erkek yok olur. Ama kadın-erkek arasındaki ilişki bir düzeyde cinsel tutkusunu ve çekiciliğini hiç kaybetmez. Erkeği üstün kılan bedenidir. Kadını çeken de bu bedensel üstünlüktür:

"Bayan Morel gülmüsedü. Kocasının hala genç, daha yağ bağlamamış adaleli bir vücudu vardı. Teni pürüzsüz ve yumuşaktı. Göğsündeki onca kıl ve tenindeki dövme benzeyen, kömür tozlarının deri altına işlemesi sonucu oluşan mor lekeler olmasaydı yirmi yaşındaki bir gencin vücudu denebilirdi. (...)

Bay Morel karısına utanarak baktı ve onda tekrar o eski arzuyu gördü. Bayan Morel'in kocasına bir zamanlar duyduğu bu arzu onu bir an için ısıltıya boğdu. Bay Morel utangaç, biraz korkmuş ve ezik duruyordu. Ama yine o eski ateşi hissetti ve hemen ardından onca yıldır her şeyi nasıl bir harabeye

çevirdiğini duyumsadı. Bunu kafasından silmek, ondan kaçmak istedi." (Sons and Lovers; s. 250)

Öykünün bir diğer ilgi çekici yanı başlığıdır. Fanny ve Annie adlarını görünce, ister istemez, öykünün iki kadın üzerine kurulu olduğu sanısı uyanmaktadır. Oysa okumaya başladığımızda olayların Fanny ve Harry etrafında geliştiği görülmektedir. Annie'den öykünün sonuna gelene dek bahsedilmemektedir. Aslında Annie öyküde ortaya çıkmaz bile. Yalnızca adı geçer. Onun yerine annesi Bayan Nixon konuşmaktadır. Görüntürdeki duruma rağmen Lawrence, öyküsüne bu adı koymakla isabetli davranmıştır. Bu durum, feminist açıdan, öykünün belki de en can alıcı noktasıdır. Bir yanda Fanny, diğer yanda Annie, erkek egemen toplumda küçük düşürülmüş, sindirilmiş iki kadın tipinin temsilcileridir. Fanny özgürleşme çabasında yenik düşürülmüş, aslında sevmediği ama cinsel bakımdan istek duyduğu Harry ile evlenmeyi seçmekle küçük düşürülmüş; kimden olduğu belli olmayan (ama Harry'den olduğu iddia edilen) bir çocuğa hamile kalan Annie ise fahişe muamelesi görmekle alçaltılmıştır. Görülen odur ki Fanny, bir kadın olarak kendi kimliği ve bağımsızlığı peşindeyken Harry, kasabanın orta malı haline gelmiş olan Annie ile beraber olmuştur. (Bu durum da Lawrence'ın 'cinsellik erkek içindir' düşüncesine uymaktadır.) Annie'nin annesi Bayan Nixon, kızını hamile bırakan kişinin Harry olduğunu iddia ettiğinde ve Harry'yi sorumluluktan kaçmakla suçladığında Harry, Annie ile yattığını inkar etmemiş ama çocuğun kendisinden olabileceği gibi başka birisinden de olabileceğini söylemiştir. Fanny bu durum karşısında hiç bir şey yapmamakla yenilgiyi kabullenmiş gibi görünmektedir. Diğer taraftan

Annie'ye ise çocuğunu babasız olarak doğurmaktan ve sürekli bir aşağılanmaya göğüs germekten başka bir şey düşmemektedir. Bu durumda Fanny ve Annie ataerkil düzene boyun eğmek zorunda bırakılmakta, kadın olmalarının cezasını aşağılanarak çekmektedirler. Diğer bir deyişle, görüldüğü kadarıyla cinsel nesne olmaktan başka bir şey olamayan kadınlar, doğalarında var olan bu cinsellik yüzünden acı çekmektedirler. Cinsellik kadında vardır ve bunun sorumlusu yine kadındır,

Özetle, Lawrence'ın 'Aaron's Rod' (Harun'un Asası) adlı eserinde Lilly'ye söylediği şu sözler, onun kadın ve erkek arasındaki ruhsal ve politik güç mücadelesi konusundaki inançlarını çok güzel örneklemektedir: "İktidar itkisi söz konusu oldu mu, kadınlar boyun eğmek zorundadır. Ama içten, uç noktaya kadar boyun eğmelidir. Bu herhangi bir anlamsız otoriteye, iradeye boyun eğmek değil, çok daha derin, çok daha köklü bir şeye boyun eğmek olmalıdır. Ruhun iktidar ve yücelme yolundaki çabasına boyun eğmektir bu. Artık kutupları değiştirmemiz gerek. Kadınlar artık boyun eğmelidir. Derinden ve köklü olarak. 'İçten gelen, içtenlikle oluşan bir boyun eğme olmalı bu.'" (26) Bu nedenledirki Fanny kendi isteğiyle geri dönmüş ve yazgısı karşısında boyun eğmiştir.

FEMİNİST ELEŞTİRİ DİP NOTLARI

- (1) Kate MİLLET, "Cinsel Politika" Çeviri: Seçkin SELVİ (İstanbul, 1987) s.125
- (2) Sibel ÖZBUDUN, "Niçin Feminizm Değil?" (İstanbul, 1986) s.16
- (3) Joanne NAIMAN, "Marxizm ve Feminizm: İki Ayrı Kuram" Çeviri: Saadet ÖZKAL (İstanbul, 1989)
- (4) Rosemarie TONG, "Feminist Thought" (London, 1989) s.15
- (5) A.Y. , s.47
- (6) A.E. , s.48
- (7) A.E. , s.48
- (8) Naiman, s.15
- (9) A.E. , s.18-9
- (10) Tong, s.47
- (11) Millet, s.57
- (12.....16) Tong, ss. 141/143/144/148/174
- (17) Naiman, s. 24
- (18) Tong, s.6
- (19) Toril MOI , "Sexual/TextualPolitics" (London and New York, 1978) s.23
- (20) Toril MOI, "Feminist Literary Criticism" Modern Literary Theory, (London, 1986) s.216
- (21) Berna MORAN, "Feminist Eleştiri I." Hürriyet Gösteri Dergisi , (sayı:123, Şubat 1991) s.9
- (22) Chris WEEDON, "Feminist Practice and Poststructuralist Theory" (Oxford, 1989) s. 147
- (2326) Millet, ss. 396-7/373/372/428-9

III. BÖLÜM : PSIKANALİTİK ELESTİRİ

III.1. Psikanalizm Nedir?

Psikanalizmin ne olduğundan bahsetmeden önce şunu belirtmekte yarar vardır. Bu tezin diğer iki konusunu oluşturan Marxizm ve Feminizm temelde toplumsal olgularla ilgilenmesine karşın Psikanalizm, bireysel ve psişik olgularla ilgilenmektedir. Bir diğer, belki de en önemli özelliği ise Psikanalizmin tıp biliminin içinden çıkıp gelmesi ve temelde bir tedavi yöntemi olmasıdır. Başlangıçta klinik psikiyatrinin içinde bir tedavi yöntemi olarak ortaya çıkan Psikanaliz, zamanla bağımsız bir bilim dalı olma çabasına girmiş ve bu çabası hem bilim hem de felsefe çevreleri tarafından oldukça sert tartışmalara ve eleştirilere konu olmuştur. Bunlar genelde şu merkez etrafında yoğunlaşıyordu. Psikanalizm, nesnesi bakımından bir bilim dalı olamaz çünkü nesnesi insan ruhudur. Bir bilim dalının gerçekten bilimsel sayılabilmesi için nesnesinin gözlemlenebilir ve ölçülebilir olması; o bilim dalının ortaya attığı kuramların ise deney ve sınamaya yoluyla doğrulanabilmesi, daha da önemlisi 'yanlışlanabilmesi' gerekmektedir. Oysa Psikanalizmin nesnesi olan insan ruhu kesin verilerle ölçülemez ve kurallara bağlanamaz. Psikanalitik kuramları ise ne doğrulamak ne de yanlışlamak olasıdır çünkü psişik veriler yoruma açık olduğundan belli bir durum karşısında farklı yorumlar yapılabilir. (1) Bu nedenle doğuşundan günümüze dek Psikanalizmin bilimsel bir disiplinden çok mistik bir tarikat olduğu iddia edilegelmiştir.

Böylesi tartışmalara yol açan Psikanalizm, 19. yüzyıl Avusturya sında bir nörolog olan Sigmund Freud tarafından kurulmuştur. Viyana'daki muayenehanesinde hastaları ile görüşmeleri sırasında elde ettiği bulgular-
dan yola çıkarak o güne kadar söylenemeyen ama pek çok kişi tarafından
da hissedilmekte olan şeyleri bir araya getirerek, bunlarla Psikanalizmin
düşünsel ve yöntemsel temellerini oluşturmuştur.

Freud'a ve Psikanalizme gösterilen sert tepkilerin nedeni ise
-bilimsellik tartışması dışında- Freud'un psikopatolojik olayların altın-
da doyurulmamış cinsel dürtülerin yattığını söylemesidir.

Freud insan psişizmasını iki kısımda incelemiştir. Birinci kı-
sımda 'bilinç', 'bilinçaltı' ve 'bilinçdışı' ayrımları; ikinci kısımda
ise 'id', 'Ben' ve 'üst-Ben' ayrımları yer almaktadır.

-Birinci Kısım: Bilinç, Bilinçaltı ve Bilinçdışı : Freud'a göre
birinci kısmın ve tüm Psikanalizmin asıl konusu bilinçdışıdır. Yeni doğ-
muş bir bebek doğal dürtülerinin ve gereksinimlerinin (açlık, susuzluk
gibi) dolaylı tatmini peşindedir. Bu dönemde bebeğin psişik dünyasına
'haz ilkesi' hakimdir. Zamanla, gereksinimlerin ortaya çıkışı ile doyurul-
ması arasında geçen süre uzamaya başladığında bebek dürtülerini bastırma-
ya ve ertelemeye koşullanır. Temel gereksinimler için bu 'kendini tutma'
kolay gibi görünse de, toplum tarafından daha çok baskı altında tutulan
ve hoş görülme cinsel dürtüler için durum oldukça karmaşıktır. Çocuk,
toplum tarafından hoş görülme bazı arzularını bastırmayı, onları ken-
di dışındaki gerçekliğe uygun bir şekilde ve dolaylı yollardan doyurmayı

öğrenir. Bu dönemde 'haz ilkesinin' yerini 'gerçeklik ilkesi' almaya başlamıştır. Bastırmanın derecesine göre arzular ya doyurulmamış olarak kalır ya da 'yüceltme' (sublimation) yoluyla toplumun da onayladığı biçimlerde -dolaylı olarak- doyurulur. Daha sonraları arzularla birlikte bu arzularla ilgili düşünceler de bastırılmaya başlanır. Bastırılmış bu arzu ve düşünceler bilinçdışını oluşturur.

Nasıl ki, bilinçdışının malzemesini bastırılmış arzu ve düşünceler oluşturuyorsa bilincin malzemesini de bilinçdışından şu ya da bu şekilde sızan, birer sembole bağlanıp gelen fikirler ve duygulanımlar vs. oluşturmaktadır.

Çoğu kereler bilinçaltı ile bilinçdışı terimleri birbirinin yerine kullanılmaktaysa da bu iki terim birbirinden farklıdır. "Bilinçaltı, dikkatimizi yoğunlaştırdığımız algılarımızı, bazı otomatik hareketlerimizi, fikir çağrışımlarını, hatta üzerinde bilinçli olarak düşünmediğimiz halde bir anda olgunlaşmış olarak bilinç alanında bulduğumuz fikirlerimizi ilgilendirir. Buna karşılık bilinçdışı, toplum tarafından kabul edilmeyen arzuların bastırılması ve tamamen bilincin alanının dışında tutulması ile oluşur."⁽²⁾

Görüldüğü gibi birinci kısmın, dolatısıyla bilinçdışının, anahtar sözcükleri 'bastırma' ve 'yüceltmedir'. Freud'a göre insanların sürü yaşantısından modern toplum yaşamına ulaşmasında rol oynayan en önemli psikolojik faktörler bu bastırma ve yüceltmelerdir. Bireyin toplum tarafından onaylanmayan arzularını bilinçdışına bastırması, daha sonraları bu

bastırılmış arzularını toplum tarafından onay gören daha yüce yollardan tatmin etmesi kültürel bakımdan itici bir güç olmuştur.

-İkinci Kısım: İd, Ben, Üst-Ben : Freud'un ikinci kısım ayrımında psişizma 'İd', 'Ben' ve 'Üst-Ben' katmanlarından oluşmakta ve bu katmanlar psiko-seksüel gelişim aşamalarıyla ilişkili olarak yorumlanmaktadır.

İd, Ben ve Üst-Ben'i özetlemeden önce insanın doğumundan itibaren geçirdiği psiko-seksüel aşamaları incelemekte yarar vardır çünkü İd'in, Ben'in ve Üst-Ben'in oluşumları bu psiko-seksüel aşamalarla yakın ilişki içindedir.

Freud'a göre bu psiko-seksüel aşamalar şunlardan oluşmaktadır:

1. aşama: Oral Dönem
2. aşama: Anal Dönem
3. aşama: Fallik Dönem
4. aşama: Durgunluk (latans) Dönemi
5. aşama: Genital Dönem

1. aşama: Oral Dönem: Yeni doğmuş bir bebek tamamen annesine bağımlıdır. Karnının doyması, altının değişmesi gibi her türlü yaşamsal gereksinim anne tarafından karşılanmaktadır. Ama bebeğin anneye bağımlılığı yalnızca biyolojik bağlarla sınırlı değildir. Doymak için annenin memesini emer. Zamanla bunun biyolojik bakımdan doyurucu olduğu kadar zevk verici olduğunu da keşfeder. Bu da, Freud'a göre, bebeğin cinselliğe ilk uyanışıdır.
(3)

Oral dönemde bebeğin erojen (cinsel bakımdan uyarıcı olan) bölgesi ağızdır. Bebek dünyayı ağız yoluyla tanırken libidosunu da ağız yoluyla tatmin eder. Narsistik devre de denilen bu dönemde bebek, dış dünyayla tam anlamıyla bir bütünlük içindedir. Ben ile 'ben olmayanı' ayırt edemez.

2. aşama: Anal Dönem : Bu dönemde ilgi dışkılama işlevine yönelmiştir. Perianal (anüs çevresi) kaslarına hakim olmayı öğrenen çocuk, dışkıasını tutma ve istediği zaman dışkılama yoluyla libidal doyum peşindedir. Bu dönemdeki çocuk geniş ölçüde narsistik olmasına rağmen 'ben olmayan' ile 'ben' arasındaki farkı algılamaya başlar. Diğer bir deyişle nesne libidosu gelişmeye başlamıştır.

3. aşama: Fallik Dönem : Freud'a ve onu izleyen psikanalistlere göre insanın psiko-seksüel gelişiminde en önemli ve en travmatik aşama bu aşamadır. En önemli özelliği artık nesne libidosunun ağırlık kazanması (yani, cinsel enerjinin karşı cinsten birisine yönelmesi) ve erojen bölgenin cinsel organlara kaymasıdır. Bu aşamayı önemli kılan özellik , cinsel ilginin karşı cinsten birisine yönelmeye başlamasıyla Oedip karmaşasının ortaya çıkışıdır.

Annenin bedeniyle yakın ilişki içinde bulunan erkek çocukta anneye karşı bilinçdışı olarak cinsel bir ilgi belirir. Diğer yandan, erkek çocuğunkine benzer bir şekilde anneye bağlanan ve bu nedenle ilk arzusu hep homoseksüel özellikte olan kız çocuğu, libidosunu anneden 'koparıp' babaya yöneltir.

Oedip karmaşasında en önemli unsur baba gibi görünmektedir. Fiilen olmasa da varlığıyla ve otoriter rolüyle baba, Oedip karmaşasının başlangıcında ve sonucunda belirleyici bir rol oynar. Annesine cinsel bir istek duyan erkek çocuk babayı kendine rakip ve düşman görür. Diğer yandan annesinin kendi sahip olduğu penise sahip olmadığına farkına vardığında rakibi ve düşmanı babadan korkmaya başlar çünkü babanın, annenin bir zamanlar sahip olduğunu zannettiği penisini kestiğini (kastasyon) düşünür. Babaya rağmen (çünkü anne, babaya aittir) anneye birleşmeye çalışırsa babanın kendisini de kastre edeceği endişesiyle anneden uzaklaşan erkek çocuk, babanın otoritesi karşısında boyun eğer.

Normal seyrinde gelişmesi koşuluyla erkek çocuğun babayla, diğer bir deyişle, toplumca kabul gören imajıyla özdeşleşmesiyle ve bu sayede toplumsallaşmasıyla sonuçlanan Oedip karmaşası kız çocuklarda daha zor geçmektedir. Erkek çocuğun Oedipal dönemin sonlarına doğru yaşadığı kastasyon endişesiyle kız çocuk Oedipal dönemin başında karşılaşmaktadır. Ne var ki kız çocuk, erkek çocuk gibi bir endişe yaşamaz çünkü bir penise sahip olmadığını gördüğünde daha önceden kastre edildiğini zanneder. Bu dönemi kız çocuklar için daha zor kılan nokta kastasyon endişesi değil, daha önce kastre edilmiş olma düşüncesinin yarattığı eksiklik duygusudur. Annesinin de bir penise sahip olmadığını gören kız çocuğu, bu eksikliğini telafi etmek amacıyla, simgesel anlamda aşırı değerler yüklenen fallusa sahip olan babaya yönelir. Babasından bir fallusa sahip olamayacağını anladığı zaman, bu arzusunun metafor olarak, ondan çocuk sahibi olmayı yerleştirir.

Ancak, şunun belirtilmesinde yarar vardır. Burada bahsi geçen 'kız çocuğunun fallus özlemi', gerçek bir fallusa sahip olma isteği olarak yorumlanmamalıdır. Freud'dan çok daha sonraları onun görüşlerini yorumlayan Sosyokültüralistler ve Feministler gibi guruplar bu özentinin fallusun kendisine yönelik değil, fallusun simgelediği toplumsal güce, ayrıcalığa ve üstün olmaya yönelik olduğunu söylemişlerdir ki bu, daha akla yatkın gibi durmaktadır.

4. aşama: Durgunluk (latans) Dönemi : Oedipal dönemi takip eden bu dönemde belirgin bir cinsel faaliyet görülmez. Bastırma mekanizmaları iyice yerleşmiştir. Daha çok toplumsal gelişimin ve etkinliklerin görüldüğü bu dönemi genital dönem izler.

5. aşama: Genital Dönem : Bu aşamada libido tekrar cinsel ilgilerini kazanır, Fallik dönemin kural dışı özellikleri ile durgunluk döneminin toplumsal oluşumu birleşmiş, cinsel ilgi artık toplum tarafından kabul gören nesnelere (örneğin, ekzogami -dış evlilik-) yönelmiştir.

Psiko-seksüel gelişim aşamaları bu şekilde özetlendikten sonra İd, Ben ve üst-Ben, bu aşamalarla ilişkileri ile birlikte şu şekilde verilebilir:

Freud'un getirdiği tanıma göre ve en basit şekliyle İd, doğrudan içgüdüsel dürtülere bağlıdır. Ben, dürtülere karşı koyan ve onları düzenleyen bir tür regülatördür ve üst-Ben ise Ben'in eleştirel yargı-
(6)
lama işlevine sahip bir parçasıdır.

Yeni doğan bir bebekte, yani oral dönemde, psişizmanın bütünü İd

(x)
den oluşur. İd'de bir an evvel doyurulması gereken gereksinimler, dürtüler vardır.

Çocuk anal dönemin sonlarına geldiğinde, yani libido dıştaki bir nesneye yönelmeye başladığında, diğer bir deyişle 'ben' ile 'ben olmayan' ayırt edilmeye başladığında, 'Ben' de oluşmaya başlar. Ben'in temel işlevi İd'in isteklerine 'gerçeklik ilkesi' doğrultusunda çözüm aramak, gerçeklik ile İd'in hiç bir ahlak ve mantık kuralına sığmayan istekleri arasında uyum sağlamaktır.

Üst-Ben ise esas olarak fallik dönemde yer alan Oedip karmaşası sonucu oluşmaya başlar ve bir bakıma toplumdaki 'baba' kavramının psizmadaki yansımasıdır. Üst-Ben'in oluşmasında belirleyici rol oynayan etmenler babanın otoritesinin ve yasağının tanınması ve giderek kültürel ahlak değerlerinin içselleştirilmesidir. (7)

Buraya kadar olan kısımda özetlenmeye çalışılan görüşler genelde Freud'un görüşleridir. Doğal olarak Freud'dan sonra pek çok farklı yorumlar ileri sürülmüştür. Ancak bunların arasından Jacques Lacan'ı ayırmak gerekir çünkü Lacan Psikanalizi Dilbilim ile bağıntılı olarak incelemekle oldukça yenilikçi bir atılım yapmıştır.

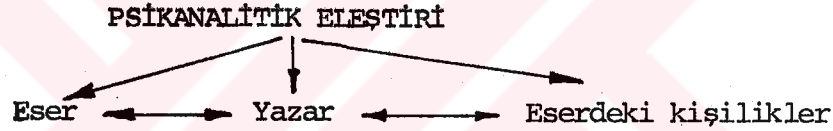
Lacan büyük ölçüde Freudcu tanımlara bağlı kalmakla birlikte, bilinçdışı ve bastırma konularındaki görüşlerde asıl büyük farklılığını göstermektedir. Lacan'a göre bastırma, bilinçdışı simgelerden oluşur. Yani bilinçdışına bastırılanlar, fikirlerin kendileri değil, temsilcileridir. Lacan'ın bu görüşü dilbilimsel 'metafor' (eğretileme; bir dilbilimsel gösteren yerine onunla eş zamanlı ve paradigmatik ilişki içinde olan bir başka

dir. Lacan'ın bu görüşü, dilbilimsel 'metafor' (eğretileme; bir dilbilimsel gösteren yerine onunla eş zamanlı ve paradigmatik ilişki içinde olan bir başka göstereni koymak) tanımına oldukça uymaktadır. "Lacan'a göre insan kendi gerçeğini giderek metaforlarla düşünür. Böylelikle kendi gerçekliği ile düşüncesi arasında bir uçurum meydana gelir. Üst üste yapılan metaforlar ardında bilinçdışı simgeler kalmıştır. Kültürün simgesel düzeyinin sağladığı, hatta empoze ettiği metaforlar zinciri, bastırmadan başka bir şey değildir."⁽⁸⁾

III.2. Psikanalitik Edebiyat Eleştirisi

Psikanalitik Eleştiri, tıpkı Marxist ve Feminist Eleştiri gibi, başlıbaşına bir eleştiri kuramı olmaktan çok, Freud'un insan psişizmasını ve oluşum aşamalarını -özellikle de bilinçdışını- açıklayan görüşleri üzerine kurulu ve bu görüşleri edebiyat eserini ya da edebiyatın çeşitli yönlerini araştırmakta kullanan bir eleştiri yöntemidir. Psikanalitik Eleştirinin bu çok yönlü özelliği, pratikte, yazarın kişiliğinin çözümlenmesinde, eserlerinin yorumlanmasında veya eserlerindeki kişilerin psikolojilerinin çözümlenmesinde karşımıza çıkar. Psikanalitik Eleştirinin bu özelliği şöyle bir şemayla da gösterilebilir:

Ne var ki Psikanalitik Eleştiri; eserden, yazardan ya da eserdeki kişiliklerden önce edebiyat eserinin -veya anlatının, ya da bir öykü anlatmanın- neden varolduğu sorusunun psikanalitik bir açıklamasını yapmaktadır. Freud'a göre bir öykü anlatmanın (narration) temelinde sahip olunan bir şeyin yitirilmesi ve sonra tekrar sahip olunması yatar. Çocukların bir oyuncakı atıp, yokluğuna üzülmeleri; sonra, atılan bu oyuncakı alıp sevinmeleri ve bu sevinçlerini dilsel biçimlerde ifade etmeleri, ilkel anlamıyla, bir öykü anlatmadır: "Çocukların oynadığı bu oyun, düşünebileceğimiz belki de en kısa öyküdür: Bir şey kaybolur, sonra bulunur. En karmaşık anlatılar bile bu ana temanın çeşitlemeleri olarak alınabilir.

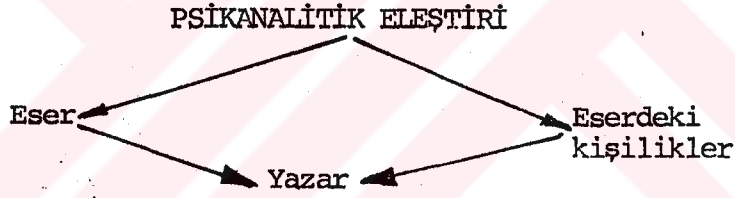
(...) Bu açıdan bakıldığında anlatı bir avuntu kaynağıdır: Kaybedilenler bir endişe nedenidir ve belli bazı derin bilinçdışı kayıpların/kopuşların (örneğin; doğum şoku, dışkılama, anneden kopuş vb.) simgeleridir; kaybedileni güvenli bir şekilde yerine koymak ise haz vericidir. Lacancı kuramda, bizi yaşantımızı öykülemeye sürükleyen ve yitirilen cennetin yerini doldurmaya iten şey, kaybedilen ilk sevgi nesnesidir (annenin bedeni). Freud'a göre ise bu, hiç zarar görmeyeceğimiz bir yere, bilinçten de önce gelen zevk dolu varoluşa (Eros) ya da sonsuz bilinçsizliğe (ölüm, Tanatos) dönme arzusudur. Bir anlatının anlatı olabilmesi için, bir şeylerin kaybolması ya da hiç olmaması gereklidir. Eğer her şey yerli yerinde kalsaydı anlatacak bir şey de olmazdı." (9)

Buna paralel olarak yazarların, genelde sanatçıların, nevrotik bir kişilik yapısına sahip olduğunu ileri süren Freud, (x) bilinçdışına bastırılan arzularını ve/veya nevroza yol açan sorunlarını Ben'in ve üst-Ben'in sansürü ya da toplumsal baskı nedeniyle normal yollardan gideremeyen yazar/sanatçının, bu arzularını, biçim değiştirmiş imgeler şeklinde, meşru bir yoldan, eserine yansıtarak tatmin aradığını söyler (sublimation, yüceltme).

Aynı şekilde, psikanalist Norman Holland, edebiyat eserini "bilinçdışı arzuları kamufle eden kodlanmış ve üstü kapalı sistemler" olarak görür. Bununla beraber metni, bizi yazarın bilinçdışına götüren bir yol olarak gören diğer psikanalistlerin (örneğin; Marie Bonapart) aksine Holland, metnin, yazar ile okuyucunun karşı karşıya geldiği bir sahne olduğunu

(10)
düşündür.

Psikanalitik Eleştiriyi yazarın psikolojisini irdellemek için kullanılan eleştirmenlere göre "yazarın eseri, psikanaliz tedavisindeki bir hastanın sözleri gibi ele alınabilir ve o zaman yazarın gizli isteklerini, cinsel eğilimlerini, bilinçdışı dünyasını araştırıp ortaya dökmek için eserini incelemek gerekir." (11) Bu na rağmen nihai amaç yazarın psikolojisinin çözümlenmesi olduğundan (çünkü, eser merkezli psikanalitik çözümler bile eninde sonunda yazarın bilinçdışı dünyasının peşine düşmektedir), denebilir ki Psikanalitik Eleştiri temelde yazara yönelik bir eleştiridir. Bu durumda, baştaki şema şu şekilde değiştirilebilir:

Temelde yazara yönelik bir eleştiri olmasının nedeni olarak da, psikanalizin 'insan psişizmasıyla', daha açık bir ifadeyle 'insanın bilinçdışıyla' ilgili olmasından ve bir edebiyat eserinde "gerçek" bir bilinçdışı yaşantıya sahip olan ögenin de yazar olmasından bahsedilebilir.

Sonuç olarak klasik Psikanalitik Eleştirinin edebiyat eleştirisine yaptığı en büyük katkı, edebiyat metninin biçimlendirilmesinde ve yapılandırılmasında bilinçdışı arzuların oynadığı rolü göstermesidir (12) demek olasıdır.

III.3. Psikanalitik Eleştirinin Esere Uygulanması

III.3.i. Yazarın Psikanalitik Bakış Açısına Göre İncelenmesi

Lawrence'ın yaşamı, Marxist ve Feminist açıdan olduğu kadar Psikanalitik açıdan da zengin verilerle doludur. Annesine olan bağlılığı, aralarındaki ana-oğul ilişkisinden de öte bir ilişki, sonraları değişse de başlarda babasına duyduğu düşmanlık ve nefret, çağdaşı Freud'un ortaya attığı Oedipus karmaşası varsayımına neredeyse tıpa tıp uymaktadır. Burada, Freud'a göre erkek çocuğun, babanın kendisini kastre edeceği endişesiyle cinsel ilgisini anneden koparıp dış dünyaya yönlendirmesi ve böylece de toplumsal yaşamla uyum sağlama sürecine girmesi ile sonlanması gereken Oedipal dönemde Lawrence'ın, gerek annesine **olan aşırı** fiziksel ve ruhsal bağlılığı, gerekse babanın ilgisizliği gibi nedenlerden dolayı annesinden kopup dış dünyaya açılması ve normal ilişkiler kurabilmesi oldukça geç ve güç olmuştur. "Annesinin, üstüne fazla düşmesi onu gittikçe sertleşen bir kırıcılığa itmiş, sonunda ana sevgisine bir çeşit isteriyle karşı çıkmasına yol açmıştır."⁽¹³⁾

Eserlerinde sık rastlanan kültür/doğa karşıtlığında kadını kültür kısmına, erkeği doğa kısmına koyan yazar, erkeği doğal yaşantısından koparan, gözleri hep dış dünyaya çevrik, hep değişik bir şeylerin beklentisi içindeki kadını, babanın yasasını tekeline alan ve oğullarını şımartıp yozlaştıran anneyi ⁽¹⁴⁾ bir anlamda düşman bilmıştır.

Ayrıca, belki kültürün/kadının insandaki doğal cinselliği köreltici etkisine inanması nedeniyle Lawrence, "kültürlü kesimden pek az kişinin sevgi ve cinselliği ideal biçimde birleştirebildiği kanısındadır ve insanda sevgi uyandıran kadınlara karşı cinsel istek duyamama güçlüğü çeken erkeklerin daha düşük düzeyde bir cinsel nesneye yöneldiğini düşünmektedir."⁽¹⁵⁾

Diğer yandan Lawrence'ın özel yaşamı ile özyaşamöyküsel özellikteki eserleri karşılaştırıldığında ortaya çıkan durum, Freud'un yazar ve yüceltme (sublimation) düşüncelerinin (bkz. Bölüm III.1.; s56) bir kanıtı gibidir. Örnekleme gerekirse yazar, 'Sons and Lovers' adlı özyaşamöyküsel romanında Paul Morel'in, işe girdikten bir kaç gün sonra oradaki bütün kızların gözdesi olduğundan bahsetmektedir:

" Kızlar onu dinlemeye bayılıyorlardı. (...) Hepsi de onu çok sevmiştii ve o da onlara bayılıyordu." (Sons and Lovers; s. 153)

Oysa Kate Millet'a göre asıl durum tam tersiydi: "Lawrence, buna benzer bir fabrika işinden 'birkaç hafta sonra kızlar kendisine asılmaya başladıkları ve bir gün deponun bir köşesine kıstırıp pantolonunu indirdikleri için ayrılmıştı'. Lawrence'ın olayı romana başka türlü yansıtması ise 'kadınlar konusunda da başarılı bir erkek olmak, başarı özlemini doyurmak içindi."⁽¹⁶⁾

III.3.ii. Eleştiri Yönteminin Esere Uygulanışı

D.H. Lawrence'ın 'Fanny and Annie' adlı kısa öyküsünde psikanalitik açıdan en önemli ip uçlarını sunan olaylar Fanny'nin uzunca bir ayrılıktan sonra Harry ile evlenmek üzere geri dönmesi ve Fanny yokken Harry'nin Annie adlı bir kadınla cinsel ilişki kurmuş olmasıdır.

Yazarın bize sundukları ile yetinmeyip, Fanny'nin bilinçdışı dünyasını Freud'un psikanaliz anlayışına göre yorumlamaya çalıştığımızda şunları söylemek olası gibidir.

Freud, toplumsal açıdan derin anlamlar yüklenen fallusa sahip olmayan ve bir fallusa sahip olma arzusu duyan kadının, özlemini duyduğu şeye doğal yollardan sahip olamayacağı için, babadan bir çocuk sahibi olmak istediğini söyler. (Bkz. Bölüm III.1.; s.)

Lawrence ise, her ne kadar çağdaşı Freud'un Oedip karmaşası var-
(17)
sayımına karşı çıksa da , kadındaki bu penis özlemine -daha doğrusu, erkeğin sahip olduğu güç ve ayrıcalığa sahip olma arzusuna-; bu arzusunu tatmin etmek için ise erkekleri kontrolleri altına almayı, erkeklerin ö-zünde varolan ve onları üstün kılan gücü ele geçirmeyi istediklerine inanır gibidir.

Fanny'nin Harry'ye dönüşü, Lawrence'ın sahip olduğu var sayılabilecek bilinçdışı düşüncelerinin ışığı altında yorumlandığında (Lawrence la ilgili çoğu edebiyatçı, ondaki kadın karşıtı özelliklerden bahsetmektedir) yazar, daha iyi bir yaşam peşinde doğal yaşantıdan uzaklaşan Fanny yi, 'kadınlara, onlardaki gurur, sakırma ve utancı yıkacak, bu duyguları

(18)
kötünden yok edecek bazı cinsel deneyimler yaşatmanın gerekliliği
düşüncesine koşut olarak, istemediği bir evliliği gerçekleştirmek üzere
gururunu hiçe sayarak geri döndürerek cezalandırıyor gibidir. Lawrence'a
göre Fanny, hem sahip olduklarıyla yetinmeyerek zengin ve aristokrat bir
ailenin yanına hizmetçi olarak gitmekle, hem de erkeksi özelliklerinden
çok zekası ve kültürü ile ön plana çıkarılan, üstelik 'şehirde' yaşayan
Luther'e aşık olmakla suç işlemiştir.

Bunun cezasını ise gururunu ayaklar altına alarak geri dönmek-
le ve Harry'nin işlediği suç karşısında (Harry, düşük seviyedeki bir ka-
dınla cinsel ilişki kurmuş ve belki de onu hamile bırakmıştır) sessiz se-
dasız boyun eğmekle çekmiştir.

Öykünün ikinci önemli olayı olan Harry ile Annie arasındaki i-
lişkinin kahramanı Annie, Fanny'nin tam tersi, İd'inin istekleri peşinde,
toplumsal yaşamdan uzak, doğal yaşantıya daha yakın, doğurganlığı ön pla-
na çıkarılmış, eğitimsiz ve kültürsüz, ağız bozuk bir kadındır. Harry ile
Annie arasındaki ilişkinin bu bakımdan önemi ise, Lawrence'ın 'sevgi ile
cinselliği ideal bir şekilde birleştirememeye düşüncesine uymasıdır. Fanny

cinsel bakımdan çekici, güzel bir kız olmasına rağmen, Harry onu cin-
selliği için beklemiş gibi görünmemektedir. Fanny'ye ruhsal açıdan bağlı
kaldığı anlaşılan Harry, Fanny ile olan ilişkisinde yakışsız kalacak
cinsel isteklerini 'daha düşük düzeyde bir cinsel nesneye -Annie ile-
giderme yoluna gitmiştir.

Özetle öykü, kendi içinde ele alındığında psikanalitik olarak

pek doyurucu veriler sunmasa da, yazarın iç dünyasının ışığı altında okunduğunda karşımıza yeterli ip uçları çıkmaktadır. Bu okuyuşla, annesi ile bir anlamda patolojik denebilecek yakınlığı sonucu Lawrence'ın kadınlar, cinsellik, doğa/kültür karşıtlığı konularındaki düşüncelerinin esere nasıl ve ne şekilde sızdığı daha kolay anlaşılmaktadır.

PSİKANALİTİK ELEŞTİRİ DİP NOTLARI

- (1) Saffet Murat TURA, "Freud'dan Lacan'a Psikanaliz" (İstanbul, 1989) s.15
- (2) A.Y. , s.29
- (3) Terry EAGLETON, "Theory of Literature: An Introduction" (Mineapolis, U.S.A., 1983) s. 153
- (4) A.Y. ,s.154
- (5) Tura, s.54
- (6) Elizabeth WRIGHT, "Modern Psychoanalytic Criticism" Modern Literary Theory (New Jersey, U.S.A.,1982) s.116-7
- (x) Freud, İd ile bilinçdışı çoğu kez aynı anlamda kullanmış olsa da burada, bu ikisinin farklı kavramlar olduğu anlaşılmaktadır çünkü bilinçdışı bastırılmış temsilcilerden oluşur ve eşzamanlı bir kavramdır. Oysa İd, çok daha biyolojik ve art-zamanlı yönü de olan bir kavramdır. (Tura, s.33/44)
- (7) Tura, s.34
- (8) A.Y. ,s43
- (9) Eagleton, s. 185
- (x) Freud'un bu görüşüne karşı çıkan Berna Moran, şöyle söylemektedir: "Yazarı başkalarından ayıran nokta, bir çeşit ruh hastası olması değil -çünkü hepimiz biraz öyleyiz- fakat bu nevrozu başarılı bir şekilde nesnelleştirebilmesidir. (Moran, s.127)
- (10) Wright, s:.117
- (11) Moran, s.125
- (12) Wright,.s. 118
- (13) Frank KERMODE, "Lawrence" Çeviri: Kemal Özyurt. (İstanbul, 1989) s.8
- (14) A.Y. , s.173
- (15) A.Y., s. 24
- (16) Millet, s.384
- (17) Kermode, s,25
- (18) A.Y. , s.174

SONUC

Buraya kadar yapılan çalışmalar da göstermiştir ki, bir edebiyat metnini bir tek eleştiri yöntemiyle, tek bir bakış açısıyla okumak, bize o edebi metnini tüketme imkanı vermemektedir. Belli bir eleştiri yöntemi metnin yalnızca belli bir yönü ile ilgilenir, metinde kendi bakış açısına uygun verilerin olup olmadığını araştırırken diğer bir eleştiri yöntemi ise metnin bambaşka bir boyutunu ele alabilmektedir. Örneklemek gerekirse, Marxist Eleştiri, dayandığı fikir akımına uygun olarak metinde, sınıfsal çelişkilerle ilgili verilerin olup olmadığını araştırmakta, üretim araçlarının kontrolünü elinde tutan sınıfın çalışan sınıfı sömürmesine dayanan kapitalist düzenin (ve gelecekteki sınıfsız toplum düzeni fikrinin) metinde yansıtılıp yansıtılmadığını ya da ne derece doğru yansıtıldığını sorgulamaktadır.

Öte yandan Psikanalitik Eleştiri, Marxist Eleştirinin ana konularının (örneğin; sınıflar arası ilişki, ekonomik üretim ilişkileri vb.) neredeyse tam tersi bir şekilde, insan psikolojisinin gizli kalmış yönlerinin, yazarın bilinçdışı dünyasının, eserdeki kişiliklerin öyle ya da böyle davranmalarına yol açan psikolojik etmenlerin eserde ortaya çıkışlarını araştırmaktadır.

Feminist Eleştiri ise, kimi yerde Marxizmin ve Psikanalizmin düşünsel-yöntemsel verilerinden yararlanarak, Marxizmin de Psikanalizmin de göz ardı ettiği ya da yeterince açıklayamadığı 'toplumsal yaşam içinde

kadın ve kadının ezilmişliği sorunuyla uğraşmaktadır.

Oysa metin, bu eleştiri yöntemlerinin aradığı bütün bu özelliklerin hepsini, belki de daha fazlasını içermektedir. Hatta, denebilir ki, ne kadar fazla farklı bakış açısı ile bakılsa o kadar farklı özellikler bulunup çıkarılabilir. Nasıl ki, yazarın ya da sanatçının yaratıcı gücünün süzgecinden geçip bir metine veya bir sanat eserine aktarılmamış insan yaşamı geçmişten günümüze dek ortaya atılmış tüm kuramlara rağmen hala tam olarak anlaşılammışsa ve gizemini hala koruyorsa, insan yaşamının şu ya da bu şekilde yeniden üretimi olarak görülen edebiyat metninin de bir ya da birkaç bakış açısıyla tam olarak aydınlığa kavuşturulabileceği düşünülemez. Ünlü düşünür Wittgenstein'in "Yaşam teorilere sığmaz" düşüncesine uygun olarak edebiyat metni de sınırları belirli teorilerle çözümlenememektedir.

Burada, edebiyat metinlerinin, dolayısıyla insanın ve insan yaşamının varoluş nedenlerinin ve sırlarının tam olarak olmasa da yeterli bir çözümlenmesinin yapılabilmesi için, tek tek ve birbirinden kopuk kuramlara sarılmak yerine, bir çok bakış açısının birleştirildiği 'eklektik' eleştiri yöntemlerinin kullanılması gerektiği söylenebilir. Son yıllarda, metnin sahip olduğu tüm özellikleri olabildiğince çok farklı bakış açıları ile yorumlamayı hedefleyen çalışmaların yapılması, edebiyat eleştirmenlerinin de bu yolu seçtiğini göstermektedir.

Fanny and Annie

Flame-lurid his face as he turned among the throng of flame-lit and dark faces upon the platform. In the light of the furnace she caught sight of his drifting countenance, like a piece of floating fire. And the nostalgia, the doom of homecoming went through her veins like a drug. His eternal face, flame lit now! The pulse and darkness of red fire from the furnace towers in the sky, lighting the desultory, industrial crowd on the wayside station, lit him and went out.

Of course he did not see her, Flame lit and unseeing! Always the same, with his meeting eyebrows, his common cap, and his red-and-black scarf knotted round his throat. Not even a collar to meet her! The flames had sunk, there was shadow.

She opened the door of her grimy, branch-line carriage, and began to get down her bags. The porter was nowhere, of course, but there was Harry, obscure, on the outer edge of the little crowd, missing her, of course.

'Here! Harry!' she called, waving her umbrella in the twilight. He hurried forward.

'Tha's come, has ter?' he said, in a sort of cheerful welcome. She got down, rather flustered, and gave him a peck of a kiss.

'Two suitcases!' she said.

Her soul groaned within her, as he clambered into the carriage after her bags. Up shot the fire in the twilight sky, from the great furnace behind the station. She felt the red flame go across her face. She had come back, she had come back for good. And her spirit groaned dismally. She doubted if she could bear it.

There, on the sordid little station under the furnaces, she stood, tall and distinguished, in her well-made coat and skirt and her broad grey velour hat. She held her umbrella, her bead chatelaine, and a little leather case in her grey-gloved hands, while Harry staggered out of the ugly little train with her bags.

'There's a trunk at the back,' she said in her bright voice. But she was not feeling bright. The twin black cones of the iron foundry blasted their sky-high fires into the night. The whole scene was lurid. The train waited cheerfully. It would wait another ten minutes. She knew it. It was all so deadly familiar.

Let us confess it at once. She was a lady's maid, thirty years old,

come back to marry her first-love, a foundry worker: after having kept him dangling, off and on, for a dozen years. Why had she come back? Did she love him? No. She didn't pretend to. She had loved her brilliant and ambitious cousin, who had jilted her, and who had died. She had had other affairs which had come to nothing, So here she was, come back suddenly to marry her first-love, who had waited -or remained single- all these years.

'Won't a porter carry those?' she said, as Harry strode with his workman's stride down the platform towards the guard's van.

'I can manage,' he said.

And with her umbrella, her chatelaine, and her little leather case, she followed him.

The trunk was there.

'Will get Heather's greengrocer's cart to fetch it up,' he said.

'Isn't there a cab?' said Fanny, knowing dismally enough there wasn't.

'I'll just put it aside o'er the penny-in-the-slot, and Heather's greengrocer's'll fetch it about half-past eight,' he said.

He seized the box by its two handles and staggered with it across the level-crossing, bumping his legs against it as he waddled. Then he dropped it by the red sweetmeats machine.

'Will it be safe there?' she said.

'Ay -safe as houses,' he answered. He returned for the two bags. Thus laden, they started to plod up the hill under the great long black building of the foundry. She walked beside him -workman of workmen he was, trudging with that luggage. The red lights flared over the deepening darkness. From the foundry came the horrible, slow clang, clang, clang of iron, a great noise, with an interval just long enough to make it unendurable.

Compare this with the arrival at Gloucester: the carriage for her mistress, the dog-cart for herself with the luggage; the drive out past the river, the pleasant trees of the carriage-approach; and herself sitting beside Arthur, everybody so polite to her.

She had come home -for good! Her heart nearly stopped. Beating as she trudged up that hideous and interminable hill, beside the laden figure. What a come-down! What a come-down! She could not take it with her usual bright cheerfulness. She knew it all too well. It is easy to bear up against the unusual, but the deadly familiarity of an old stale past!

He dumped the bags down under a lamp-post, for a rest. There they stood, the two of them, in the lamp light. Passers-by stared at her, and gave good night to Harry. Her they hardly knew, she had become a stranger.

'They're too heavy for you, let me carry one,' she said.

'They begin to weigh a bit by the time you've gone a mile,' he answered.

'Let me carry the little one,' she insisted.

'Tha can ha'e it for a minute, if ter's a mind,' he said, handing over the valise

And thus they arrived in the street of shops of the little ugly town on top of the hill. However everybody stared at her; my word, how they stared! And the cinema was just going in, and the queues were tailing down the road to the corner. And everybody took full stock of her; 'Night Harry!' shouted the fellows, in an interested voice.

However, they arrived at her aunt's -a little sweet-shop in a side street. They 'pinged' the door-bell, and her aunt came running forward out of the kitchen.

'There you are, child! Dying for a cup of tea, I'm sure. How are you?'

Fanny's aunt kissed her and it was all Fanny could do to refrain from bursting into tears, she felt so low. Perhaps it was her tea she wanted.

'You had a drag with that luggage,' said Fanny's aunt to Harry.

'Ay -I'm not sorry to put it down,' he said, looking at his hand which was crushed and crumpled by the bag handle.

Then he departed to see about Heather's greengrocery cart.

When Fanny sat at tea, her aunt, a grey-haired, fair faced little woman, looked at her with an admiring heart, feeling bitterly sore for her. For Fanny was beautiful: tall, erect, finely coloured, with her delicately arched nose, her rich brown hair, her large lustrous grey eyes. A passionate woman -a woman to be afraid of. So proud, so inwardly violent! She came of a violent race.

It needed a woman to sympathize with her. Men had not the courage. Poor Fanny! She was such a lady, and so straight and magnificent. And yet everything seemed to do her down. Every time she seemed to be doomed to humiliation and disappointment, this handsome, brilliantly sensitive woman, with her nervous, overwrought laugh.

'So you've really come back, child?' said her aunt.

'I really have, Aunt,' said Fanny.

'Poor Harry! I'm not sure, you know, Fanny, that you're not taking a bit of advantage of him.'

'Oh, Aunt, he's waited so long, he may as well have what he's waited for.' Fanny laughed grimly.

'Yes, child, he's waited so long, that I'm not sure it isn't a bit hard on him. You know, I 'like' him, Fanny -though as you know quite well, I don't think he's good enough for you. And I think he thinks so himself, poor fellow.'

'Don't you be so sure of that, Aunt. Harry's common, but he's not humble. He wouldn't think the Queen was any too good for him, if he'd a mind to her.'

'Well -it's as well if he has a proper opinion of himself.'

'It depends what you call a proper,' said Fanny. 'But he's got his good points -'

'Oh, he's a nice fellow, and I like him, I do like him. Only, as I tell you, he's not good enough for you.'

'I've made up my mind, Aunt,' said Fanny, grimly.

'Yes,' mused the aunt. 'They say all things come to him who waits-'
'More than he's bargained for, eh, Aunt?' laughed Fanny rather
bitterly.

The poor aunt, this bitterness grieved her for her niece.

They were interrupted by the ping of the shop-bell, and Harry's
call of 'Right!' But as he did not come in at once, Fanny, feeling solieit-
tous for him presumably at the moment, rose and went into the shop. She
saw a cart outside, and went to the door.

And the moment she stood in the doorway, she heard a woman's com-
mon vituperative voice crying from the darkness of the opposite side of
the road:

'Tha'rt there, ar ter? I'll shame thee, Mester. I'll shame thee,
see if I dunna.'

Startled, Fanny stared across the darkness, and saw a woman in a
black bonnet go under one of the lamps up the side street.

Harry and Bill Heather had dragged the trunk off the little dray,
and she retreated before them as they came up the shop step with it.

'Wheer shalt ha'e it?' asked Harry.

'Best take it upstairs,' said Fanny.

She went up first to light the gas.

When Heather had gone, and Harry was sitting down having tea and
pork pie, Fanny asked:

'Who was that woman shouting?'

'Nay, I canna tell thee. To somebody, Is'd think,' replied Harry.
Fanny looked at him, but asked no more.

He was a fair-haired fellow of thirty-two, with a fair moustache.
He was broad in his speech, and looked like a foundryhand, which he was.
But women always liked him. There was something of a mother's lad about him-
something warm and playful and really sensitive.

He had his attractions even for Fanny. What she rebelled against
so bitterly was that he had no sort of ambition. He was a moulder, but of
very commonplace skill. He was thirty-two years old, and hadn't saved twen-
ty pounds. She would have to provide the money for the home. He didn't care.
He just didn't care. He had no initiative at all. He had no vices -no ob-
vious ones. But he was just indifferent, spending as he went, and not ca-
ring. Yet he did not look happy. She remembered his face in the fire-glow:
something haunted, abstracted about it. As he sat there eating his pork pie,
bulging his cheek out, she felt he was like a doom to her. And she raged
against the doom of him. It wasn't that he was gross. His way was common,
almost on purpose. But he himself wasn't really common. For instance, his
food was not particularly important to him, he was not greedy. He had a
charm, too, particularly for women, with his blondness and his sensitive-
ness and his way of making a woman feel that she was a higher being. But
Fanny knew him, knew the peculiar obstinate limitidness of him, that would
nearly send her mad.

He stayed till about half past nine. She went to the door with
him.

'When are you coming up?' he said, jerking his head in the direction, presumably, of his own home.

'I'll come tomorrow afternoon,' she said brightly. Between Fanny and Mrs. Goodall, his mother, there was naturally no love lost.

Again she gave him an awkward little kiss, and said good night.

'You can't wonder, you know, child, if he doesn't seem so very keen,' said her aunt. 'It's your own fault.'

'Oh, Aunt, I couldn't stand him when he was keen. I can do with him a lot better as he is.'

The two women sat and talked far into the night. They understood each other. The aunt, too, had married as Fanny was marrying: a man who was no companion to her, a violent man, brother of Fanny's father. He was dead, Fanny's father was dead.

Poor aunt Lizzie, she cried woefully over her bright niece, when she had gone to bed.

Fanny paid the promised visit to his people the next afternoon. Mrs. Goodall was a large woman with smooth-parted hair, a common, obstinate woman, who had spoiled her four lads and her one vixen of a married daughter. She was one of those old-fashion powerful natures that couldn't do with looks or education or any form of showing off. She fairly hated the sound of correct English. She thee'd and tha'd her prospective daughter-in-law, and said:

'I'm none as ormin' as I look, seest ta.'

Fanny did not think her prospective mother-in-law looked at all orming, so the speech was unnecessary.

'I towd him mysen,' said Mrs. Goodall, 'Er's held back all this long, let'er stop as'er is. 'E'd none ha' had thee for my tellin' -tha hears. No, 'e's a fool, an' I know it. I says to him, "Tha looks a man, doesn't ter, at thy age, goin' an' openin' to her when ter hears her scrat' at th' gate, after she's done gallivantin' round wherever she'd a mind. That looks rare an' soft". But it's no use o' any talking: he answered that letter o' thine and made his own bad bargain.'

But inspite of the old woman's anger, she was also flattered at Fanny's coming back to Harry. For Mrs. Goodall was impressed by Fanny - a woman of her own match. And more than this, everybody knew that Fanny's Aunt Kate has left her two hundered pounds: this apart from the girl's savings.

So there was high tea Princess Street when Harry came home black from work, and a rather acrid odour of cordiality, the vixen Jinny darting in to say vulgar things. Of course Jinny lived in a house whose garden end joined the paternal garden. They were a clan who stuck together, these Goodalls.

It was arranged that Fanny should come to tea again on the Sunday and the wedding was discussed. It should take place in a forth night's time at Morley Chapel. Morley was a hamlet on the edge of the real country, and its little Congegational Chapel Fanny and Harry had first met.

What a creature of habit he was! He was still in the choir of

Morley Chapel -not very regular. He belonged just because he had a tenor voice, and enjoyed singing. Indeed his solos were only spoiled to local fame because when he sang he handled his aitches so hopelessly.

'And I saw 'eaven hopened
And be'old, a wite 'orse-'

This was one of Harry's classics, only surpassed by the fine outburst of his heaving:

'Hangels -hever bright an' fair-'

It was a pity, but it was inalterable. He had a good voice, and he sang with a certain lacerating fire, but his pronunciation made it funny. And nothing could alter him.

So he was never heard save at cheap concerts and in the little, poorer chapels. The others scoffed.

Now the month was September, and Sunday was Harvest Festival at Morley Chapel, and Harry was singing solos. So that Fanny was to go to afternoon service, and come home to a grand spread of Sunday tea with him. Poor Fanny! One of the most wonderful afternoons had been a Sunday afternoon service, with her cousin Luther at her side, Harvest Festival in Morley Chapel. Harry had sung solos then, ten years ago. She remembered his pale blue tie, and the purple asters and the grey vegetable marrows in which he was framed, and her cousin Luther at her side, young, clever, come down from London, where he was getting on well, learning his Latin and his French and German so brilliantly.

However, once again it was Harvest Festival at Morley Chapel, and once again, as ten years before, a soft, exquisite September day, with the last roses pink in the cottage gardens, the last dahlias crimson, the last sunflowers yellow. And again the little old chapel was a bower, with its famous sheaves of corn and corn-plaited pillars, its great bunches of grapes, dangling like tassels from the pulpit corners, its marrows and potatoes and pears and apples and damsons, its purple asters and yellow Japanese sunflowers. Just as before, the red dahlias round the pillars were dropping, weak-headed among the oats. The place was crowded and hot, the plates, tomatoes seemed balanced perilous on the gallery front, the Rev. Enderby was weirder than ever to look at, so long and emaciated and hairless.

Rev. Enderby, probably forewarned, came and shook hands with her and welcomed her, in his broad northern, melancholi singsong, before he mounted the pulpit. Fanny was handsome in a gauzy dress and a beautiful lace hat. Being a little late, she sat in a chair in the side-aisle wedged in, right in front of the chapel. Harry was in the gallery above, and she could only see him from the eyes upwards. She noticed again how his eyebrows met, blonde and not very marked, over his nose. He was attractive too: physically lovable, very. If only -if only her pride had not suffered! She felt he dragged her down.

'Come, ye thankful people come,
Raise the song of harvest-home.
All is safely gathered in
Ere the winter storms begin-'

Even the hymn was a falsehood, as the season had been wet, and half the crops were still out, and in a poor way.

Poor Fanny! Shang little, and looked beautiful through that inappropriate hymn. Above her stood Harry -mercifully in a dark suit and dark tie, looking almost handsome. And his lacerating, pure tenor sounded well, when the words were drowned in the general commotion. Brilliant she looked, brilliant she felt, for she was hot and angrily miserable and inflamed with a sort of fatal déspair. Because there was about him a physical attraction which she really hated, but which she could not escape from. He was the first man who had ever kissed her, and his kisses, even while she rebelled from them, had lived in her blood and sent roots down into her soul. After all this time she had come back to them. And her soul groaned, for she felt dragged down, dragged down to earth, as a bird which some dog has got down in the dust. She knew her life would be unhappy. She knew that what she was doing was fatal. Yet it was her doom. She had to come back to him.

He had to sing two solos this afternoon; one before the 'address' from the pulpit and one after. Fanny looked at him, and wondered he was not too shy to stand up there in front of all the people. But no, he was not shy. He had even a kind of assurance on his face as he looked down from the choir gallery at her: the assurance of a common man deliberately entrenched in his commonness. Oh, such a rage went through her veins as she saw the air of triumph, laconic, indifferent triumph which sat so obstinately and recklessly on his eyelids as he looked down at her. Ah, she despised him! But there he stood up in that choir gallery like Balaam's Ass in front of her, and she could not get beyond him. A certain winsomeness also about him. A certain physical winsomeness, and as if his flesh were new and lovely to touch. The thorn of desire rankled bitterly in her heart.

He, it goes without saying, sang like a canary this particular afternoon, with a certain defiant passion which pleasantly crisped the blood of congregation. Fanny felt the crisp flames go through her veins as she listened. But, oh, also, it was so repugnant. He would triumph over her, obstinately he would drag her right back into the common people: a doom, a vulgar doom.

The second performance was an anthem, in which Harry sang the solo parts. It was clumsy, but beautiful, with lovely words.

'They that sow in tears shall reap in joy,
He that goeth forth and weepeth, bearing precious seed
Shall doubtless come again with rejoicing, bringing his
sheaves with him-'

'Shall doubtless come, Shall doubtless come -' softly intoned the altos, 'Bringing his she-e-eaves with him,' the trebles flourished brightly, and then again began the half-wistful solo:

'They that sow in tears shall reap in joy-'

Yes, it was effective and moving.

But at the moment when Harry's voice sank carelessly down to this close, and the choir, standing behind him, were opening their mouth for the final triumphant outburst, a shouting female voice rose up from the body of the congregation. The organ gave one startled trump, and went silent; the choir stood transfixed.

'You look well standing there, singing in God's holy house,' came the loud, angry female shout. Everybody turned electrified. A stoutish, red-faced woman in a black bonnet was standing up denouncing the soloist. Almost fainting with shock, the congregation realized it. 'You look well, don't you, standing there singing solos in God's holy house, you, Goodall. But I said I'd shame you. You look well, bringing your young woman here with you, don't you? I'll let her know who she's dealing with. A scamp as won't take the consequences of what he's done,' The hard-faced, frenzied woman turned in the direction of Fanny. 'That's what Harry Goodall is, if you want to know.'

And she sat down again in her seat. Fanny, startled like all the rest, had turned to look. She had gone white, and then a burning red, under the attack. She knew the woman: a Mrs. Nixon, a devil of a woman, who beat her pathetic, drunken, red-nosed second husband, Bob, and her two lanky daughters, grown-up as they were. A notorious character, Fanny turned round again, and sat motionless as eternity in her seat.

There was a minute of perfect silence and suspense. The audience was open-mouthed and dumb; the choir stood like Lot's wife; and Harry, with his music-sheet, stood there uplifted, looking down with a dumb sort of indifference on Mrs. Nixon, his face naive and faintly mocking. Mrs. Nixon sat defiant in her seat, braving them all.

Then a rustle, like a wood when the wind suddenly catches the leaves. And then the tall, weird minister got to his feet, and his strong, bell-like, beautiful voice - the only beautiful thing about him - he said with infinite mournful pathos:

'Let us unite in singing the last hymn on the hymn-sheet; the last hymn on the hymn-sheet, number eleven.

'Fair waved the golden corn,
In Canaan's pleasant land.'

The organ tuned up promptly. During the hymn the offertory was taken. And after the hymn, the prayer.

Mr. Enderby came from Northumberland. Like Harry, he had never been able to conquer his accent, which was very broad. He was a little simple, one of God's fools, perhaps an odd bachelor soul, emotional, ugly, but very gentle.

'And if, O our dear Lord, beloved Jesus, there should fall a shadow of sin upon our harvest, we leave it to thee to judge, for thou art judge. We lift our spirits and our sorrow, Jesus, to thee, and our mouths are dumb. O Lord, keep us from forward speech, restrain us from foolish

words and thoughts, we pray thee, Lord Jesus, who knowest all and judges all.'

Thus the minister said in his sad, resonant voice, washed his hands before the Lord. Fanny bent forward open-eyed during the prayer. She could see the roundish head of Harry, also bent forward. His face was inscrutable and expressionless. The shock left her bewildered. Anger perhaps was her dominating emotion.

The audience began to rustle to its feet, to ooze slowly and excitedly out of the chapel, looking with wildly-interested eyes at Fanny, at Mrs. Nixon, and at Harry. Mrs. Nixon, shortish, stood defiant in her pew, facing the aisle, as if announcing that, without rolling her sleeves up, she was ready for anybody. Fanny sat quiet still. Luckily the people did not have to pass her. And Harry, with red ears, was making his way sheepishly out of the gallery. The loud noise of the organ covered all the downstairs commotion of exit.

The minister sat silent and inscrutably in his pulpit, rather like a death's-head, while the congregation filed out. When the last lingerers had unwillingly departed, craning their necks to stare at the still seated Fanny, he rose, stalked in his hooked fashion down the little country chapel and hastened the door. Then he returned and sat down by the silent young woman.

'This is most unfortunate, most unfortunate!' he moaned. 'I'm so sorry, I am so sorry, indeed, indeed, ah, indeed!' he sighed himself to a close.

'It's a sudden surprise, that's one thing,' said Fanny brightly.

'Yes -yes- indeed. Yes, a surprise, yes, I don't know the woman, I don't know her.'

'I know her,' said Fanny. 'She's a bad one.'

'Well! Well!' said the minister. 'I don't know her. I don't understand, I don't understand at all. But it is to be regretted, it is very much to be regretted. I am very sorry.'

Fanny was watching the vestry door. The gallery stairs communicated with the vestry, not with the body of the chapel. She knew the choir members had been peeping for information.

At last Harry came -rather sheepishly- with his hat in his hand.

'Well!' said Fanny, rising to her feet.

'We've had a bit of extra,' said Harry.

'I should think so,' said Fanny.

'A most unfortunate circumstance - a most unfortunate circumstance. Do you understand it, Harry? I don't understand at all.'

'Ah, I understand it. The daughter's goin' to have a childt, an' 'er lays it on to me.'

'And has she no occasion to?' asked Fanny, rather censorious.

'It's no more mine than it's some other chap's,' said Harry, looking aside.

There was a moment of pause.

'Which girl is it?' asked Fanny.

'Annie -the young one-'

There followed another silence.

'I don't think I know them, do I?' asked the minister.

'I shouldn't think so. Their name's Nixon -mother married old Bob for her second husband. She's a tanger -'s driven the gel to what she is. They live in Manners Road.'

'Why, what is amiss with the girl?' asked Fanny sharply, 'She was all right when I knew her.'

'Ay,-she's all right. But she's always in an' out o' th' pubs, wi'th'fellows,' said Harry.

'A nice thing!' said Fanny.

Harry glanced towards the door. He wanted to get out.

'Most distressing, indeed!' The minister slowly shook his head.

'What about tonight, Mr. Enderby?' asked Harry, in rather a small voice. 'Shall you want me?'

Mr. Enderby looked up painedly, and put his hand to his brow. He studied Harry for some time, vacantly, There was the faintest sort of resemblance between the two men.

'Yes,' he said. 'Yes, I think. I think we must take no notice, and cause as little remark as possible.

Fanny hesitated. Then she said to Harry.

'But 'will' you come?'

He looked at her.

'Ay, I s'll come,' he said.

Then he turned to Mr. Enderby.

'Well, good afternoon, Mr. Enderby,' he said.

'Good afternoon, Harry, good afternoon,' replied the mournful minister. Fanny followed Harry to the door, and for sometime they walked in silence through the late afternoon.

'And it's yours as much as anybody else's?' she said.

'Ay,' he answered shortly.

And they went without another word, for the long mile or so, till they came to the corner of the street where Harry lived. Fanny hesitated. Should she go on to her aunt's? Should she? It would mean leaving all this, for ever. Harry stood sileht,

Some obstinacy made her turn with him along the road to his own home. When they entered the house-place, the whole family was there, mother and father and Jinny, with Jinny's husband and children and Harry's two brothers.

'You've been having your ears warmed, they tell me,' said Mrs. Goodall grimly.

'Who telled thee?' asked Harry shortly.

'Maggie and Kuke's both been in.'

'You look well, don't you!' said Jinny, interfering.

'Come upstairs and take your hat off,' said Mrs. Goodall to Fanny, almost kindly. It would annoyed her very much if Fanny had dropped her son at this moment.

'What's 'er say, then?' asked the father secretly of Harry, jerking his head in the direction of the stairs whence Fanny had disappeared.

'Nowt yet,' said Harry

'Serve you right if she chucks you now,' said Jinny. 'I'll bet it's right about Annie Nixon and you.'

'Tha bets so much,' said Harry.

'Yi - but you can't deny it,' said Jinny.

'I can if I've a mind.'

His father looked at him inquiringly.

'It's no more mine than it is Bill Bower's, or Ted Slaney's, or six or seven on 'em,' said Harry to his father.

And the father nodded silently.

'That'll not get you out of it, in court,' said Jinny.

Upstairs Fanny evaded all the thrusts made by his mother, and did not declare her hand. She tidied her hair, washed her hands, and put the tiniest bit of powder on her face, for coolness, there in front of Mrs. Goodall's indignant gaze. It was like a declaration of independence. But the old woman said nothing.

They came down to Sunday tea, with sardines and tinned salmon and tinned peaches, besides tarts and cakes. The chatter was general. It concerned the Nixon family and the scandal.

'Oh, she's a foul mouthed woman,' said Jinny of Mrs. Nixon. 'She may well talk about God's holy house, she had. It's first time she's set foot in it, ever since she dropped from being converted. She's a devil and she always was one. Can't you remember how she treated Bob's children, mother? I can remember when I was a little girl she used to bathe them in the yard, in the cold, so that they shouldn't splash the house. And one Saturday I can remember Garry, that was Bob's own girl, she ran off when her stepmother was going to bathe her - ran off without a rag of clothes on - can you remember mother? She hid out there all night, didn't she mother? Nobody could find her. My word, there was a talk. They found her Sunday morning.-'

'Fred Coutts threatened to break every bone in the woman's body, if she touched the children again,' put in the father.

'Anyhow, they frightened her,' said Jinny. 'But she was nearly as bad with her own two. And anybody can see that she's driven old Bob till he's gone soft.'

'Ah, soft as mush,' said Jack Goodall. 'E'd never addle a week's wage, nor yet a day's if the chaps didn't make it up to him.'

'My word, if he didn't bring her a week's wage, she'd pull his head off,' said Jinny.

'But a clean woman, and respectable, except for her foul mouth,' said Mrs. Goodall. 'Keeps to herself like a bull-dog. Never lets anybody come near the house, and neighbours with nobody.'

'Wanted it thrashed out of her,' said Mr. Goodall, a silent, evasive sort of man.

'Where Bob gets the money for his drink from is a mystery,' said Jinny.

'Chaps treats him,' said Harry.

'Well, he's got the pair of frightenedest rabbit-eyes you'd wish to see,' said Jinny.

'Ay, with a drunken man's murder in them, I think,' said Mrs. Goodall.

So the talk went on after tea, till it was practically time to start off to chapel again,

'You'll have to be getting ready, Fanny,' said Mrs. Goodall.

'I'm not going tonight,' said Fanny abruptly. And there was a sudden halt in the family. 'I'll stop with 'you' tonight, Mother,' she added.

'Best you had, my gel,' said Mrs. Goodall, flattered and assured.

KAYNAKÇA

BİRİNCİL KAYNAKLAR

- EAGLETON, Terry: " Theory of Literature: An Introduction"
University of Minnesota Press, mineapolis,1983
- FORGACS, David : " Marxist Literary Theories" Modern Literary Theory,
edited by Ann JEFFERSON and David ROBEY; Barnes and
Noble Books, Totowa, New Jersey, 1982
- GILES, Steve : "Marxizm and Form" Literary Theory at Work: Three
Texts, edited by Douglas TALLACK; B. T. Batsford Ltd.
London, 1987
- KERMODE, Frank : " Lawrence" Çeviri: Kemal Özyurt; AFA Çağdaş Usta-
lar Dizisi 13, İstanbul,1989
- LUKACS, György : " Çağdaş Gerçekçiliğin Anlamı" Çeviri: Cevat Çapan;
Payel Yayınevi, İstanbul, 1986
- MILLET, Kate : " Cinsel Politika " Çeviri: Seçkin Selvi; Payel
Yayınevi, istanbul, 1987
- LUKACS, György : " Writer and Critic" 'Narrate or Describe?','
London, 1970.

- MOI, Toril : " Feminist Literary Criticism" Modern Literary Theory, edited by Ann JEFFERSON and David ROBEY; Barnes and Noble Books, London, 1986
- " Sexual/Textual Politics" Feminist Literary Theory Methuen, London and New York, 1987
- MORAN, Berna : " Edebiyat Kuramları ve Eleştiri " Cem Yayınevi, İstanbul, 1983
- " Feminist Eleştiri Kuramı -1-" Hürriyet Gösteri dergisi, sayı 123, Şubat 1991
- NAIMANN, Joanne: " Marxizm ve Feminizm: İki Ayrı Kuram " Çeviri: Saadet Özkal; Amaç Yayıncılık, İstanbul, 1989
- ÖZBUDUN, Sibel : "Niçin Feminizm Değil?" Niçin Değil? Serisi -1-, İstanbul, 1986
- TONG, Rosemarie: " Feminist Thought" Unwin-Hyman, London, 1989
- TURA, Saffet Murat : "Freud'dan Laca'a Psikanaliz" Ayrıntı Yayınevi İstanbul, 1989
- WEDON, Chris : "Feminist Practice and Poststructuralist Theory" Basil Blackwell Ltd., Oxford, 1989
- WRIGHT, Elizabeth : "Modern Psychoanalytic Criticism" Modern Literary Theory, edited by Ann JEFFERSON and David ROBEY; Barnes and Noble books, New Jersey, 1982
- YAZARLAR KURULU : "İdeoloji Üzerine" derleyen ve çeviren Can Şahan Kuram Yayıncıları, İstanbul

İKİNCİL KAYNAKLAR

ENCYCLOPAEDIA BRITANNICA : 15th Edition, Chicago, 1983

PARLA, Jale : Terry Eagleton'ın 'Edebiyat Kuramı' adlı kitabının
Türkçe çevirisine yazdığı Sunuş yazısı: "Yirminci
Yüzyılda Edebiyat Eleştirisi ve Terry Eagleton"

LAWRENCE'IN ÖYKÜ VE ROMANLARI

'SONS and LOVERS' : Penguin Classics, Penguin Books Ltd. London, 1986

'Rainbow' : Penguin Books Ltd. , London, 1981